

Traktatudgaver.

Til Belysning af L. Laursens Traktatværk.

AF

C. O. BØGGILD ANDERSEN

»Came home early, and have been amusing myself with looking into one of the volumes of Rymer's records.« Ordene er Jonathan Swift's, indførte under 22. febr. 1712 i hans berømte »Journal to Stella«. De staar som et vidnesbyrd om den interesse, som i den store satiredigters tid indenfor det intellektuelle Europa vistes udgaver af traktater og diplomatiske aktstykker og breve.

Denne interesse har flere kilder. En af dem var det 17. og 18. aarhundredes almindelige trang til lærd udforskning af fortidens historie og ønsket om at skabe et grundlag herfor ved udgaver af historiske beretninger og akter, saaledes som de i Frankrig forfærdigedes bl. a. af Jean Mabillon og hans ordens-

Denne opsats er overvejende bygget paa de i teksten nævnte værker og deres indledninger. Gode oversigter over traktatsamlingerne og den herhenhørende litteratur gives bl. a. i: D. H. L. von Ompteda: *Litteratur des gesammten sowohl natürlichen als positiven Völkerrechts*, II, 1785. — Th. Duffus Hardy: *Syllabus (in English) of the documents relating to England and other kingdoms contained in the collection known as «Rymer's Foedera»*, I, 1869, Preface. — I. A. Ivanovskij: *Notices sur les divers recueils des traités internationaux*, 1890. — *Répertoire bibliographique de l'histoire diplomatique de l'Europe depuis le Congrès de Westphalie jusqu'au traité de Utrecht, 1713* (*Annales de l'École des sciences politiques*, 1890, pp. 129—77). — L. Bittner: *Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge*, IV, 1917. — D. P. Myers: *Manual of collection of treaties and of collections relating to treaties*, 1922.

brødre, hos os adskilligt senere af Jacob Langebek i hans »Scriptores« og »Danske Magazin«. Hvad angaar det kildestof, som tjente til at belyse forholdet mellem staterne, spillede dog ogsaa andre motiver ind. Man kan uden at gaa Middelalderen for nær sige, at det først er i 16. og især i 17. aarhundrede, at der, som en følge af nationalstaternes konsolidering og udviklingen af en stærkere statsmagt, skabes mere faste og regelbundne former for afgørelsen af staternes indbyrdes mellemværender, det være sig i krig eller fred. Parallelt med oprettelsen af stærke staaende hære udvikles en organiseret udenrigstjeneste med faste residenter og en efterhaanden nøjere udformet diplomatisk praxis. Handelens expansion avlede samtidig nye stridsspørgsmaal og nye problemer. Lande, som ikke før havde haft meget at gøre med hinanden som stater betragtet, opdagede nu tilknytningspunkter og modsætningsforhold, som krævede at ordnes ved indbyrdes forhandlinger og overenskomster, forenedes i fælles alliancegrupper eller indtraadte i »koalitioner«, som gjorde dem til hinandens modstandere. En række handels- og søfartsmodsatninger og dermed sammenhængende principspørgsmaal — som det om den neutrale skibsfarts ret osv. — fordrede drøftelse og afgørelse. Ogsaa Oldtiden og Middelalderen havde kendt mellemstatslige overenskomster i traktatform, men disse blev nu langt talrigere og indholdsmæssigt langt mere omfattende end før. Diplomatiets blev en specialvidenskab, og alle stater med selvrespekt udviklede organiserede udenrigsdepartementer og søgte at opdrage en stab af skolede diplomater. Det var ikke blot til selvforherligelse, men ogsaa til brug for yngre mænd af faget, naar ældre diplomater udgav udvalg af deres depesjer, ofte supplerede med ordrer fra deres regeringer og akter, som hang sammen med de af dem førte forhandlinger. Det sidste motiv spillede ogsaa sin rolle ved de trykte samlinger af traktater, der saa lyset i denne tidsalder. Jævnside hermed gik ønsket om at tilvejebringe stofsamlinger for den nye af Gentili, Grotius og andre udformede »folkeret«. Ogsaa indenfor den dannede almenhed — adelen, embedsstanden og den velha-

vende købmandsstand, især i Vesteuropas lande — var interessen for den internationale politik stadig stigende. Det var den, som Holberg morede sig med at karikere i »Den politiske Kandestøber«. De store krønikeformede historieværker med hovedvægten lagt paa det ydrepolitiske, med indføjede aftryk af traktater, depesjer og »nyhedsbreve« — værker som *Theatrum* og *Diarium Europæum*, Aitzema's *Saken van Staet en Oorlogh* og Siri's *Mercurio* — søger for en stor del deres raison d'être i denne interesse. Og selvom traktatsamlingerne i snævrere forstand mindre var beregnet paa almenheden, fandt de dog, som bl. a. citatet fra Swift viser, ogsaa læsere udenfor diplomaternes, de folkeretslærdes og historikernes kreds.

Samtidige eller nogenlunde samtidige særtryk af diplomatiske akter optræder ikke længe efter bogtrykkerkunstens opfindelse. Den pavebulle, som afsatte ærkebiskop Diether von Isenburg af Mainz, tryktes 1461, samme aar den udstedtes, som flyveblad. 1483 tryktes den aaret før mellem Ludvig XI. af Frankrig og Maximilian af Østrig i Arras sluttede fredstraktat. Saadanne samtidige særtryk var dog længe ret sjældne; oftest vaagede jo nemlig regeringerne strængt over deres arkiver, og mange traktater indeholdt »sekrete« artikler, som det gjaldt liv og død at holde skjult for tredjemand, det være sig ven eller fjende. Ned i 17. aarhundrede blev dog denne publikationsform hyppigere anvendt. I den engelske borgerkrig offentliggjordes en række aktuelle statsakter af begge parter, og under de to sidste Stuarter udgaves alle i denne periode af England sluttede ikke-sekrete traktater paa regeringens foranstaltning i enkeltryk eller smaa samlinger af saadanne. Paa fastlandet bidrog Trediveaarskrigen og dens diplomatiske spil stærkt til at øge interessen for og mængden af den slags tryksager. De westfalske fredsinstrumenter 1648 udkom allerede samme aar i en række udgaver i forskellige lande; 1649 kom hertil en svensk udgave i Stockholm.

Hvad det ældre traktatstof angaar, hvis interesse efterhaanden var reduceret til at blive overvejende historisk, meddelte historieskriverne jo ofte en og anden traktattext in ex-

tenso eller i uddrag blandt det aktmateriale, hvormed de gerne vilde udstyre deres værker. Saaledes herhjemme bl. a. Arild Huitfeldt. Lærde udgaver af historisk arkivstof optræder fra begyndelsen af 16. aarhundrede — som Jacques Merlin's af de almindelige konciliers dekretter, Veit Auerbach's og Alexander Weisshorn's af Karl den stores og Ludvig den frommes *Capitula*, Johannes Basilius Herold's af *Leges Allemaniae* osv. Men de egentlige traktatsamlinger er af noget senere oprindelse. En slags førstemand paa dette omraade var vistnok Tyskeren Melchior Goldast, som i forskellige samlinger af statsakter, mest vedrørende det Tyske Rige og dets enkeltstater, udgavne i Frankfurt 1607—14, ogsaa optog diplomatiske overenskomster og akter. Det var i det 17. aarhundredes første halvdel sparsomt, hvad der forelaa af trykte traktater fra Middelalderen og det 16. aarhundrede, og dette var sandsynligvis en af grundene til, at Hugo Grotius i sin »*De jure belli ac pacis*«, 1. udg. 1623, tager sine fleste traktatexempler fra de antike forfatteres værker.

Den ældste trykte traktatsamling i snævrere forstand skyldes Filip IV. af Spaniens livlæge Jean Jacques Chifflet, som 1643 i Anvers (hos Plantin) udgav en *Recueil des traittez de paix, trêves et neutralité entre les couronnes d'Espagne et de France*, omfattende 10 fransk-spanske overenskomster fra perioden 1526—1611. I forordet til læseren oplyses det, at de Spanske Nederlandes guvernør Don Francisco de Mello »har anset det for hensigtsmæssigt, at man, til vejledning for de herrer Kongens befuldmægtigede, som nu befinder sig i Münster i Westfalen, i det øjemed at fuldbringe en fast og fuldstændig fred, lod udarbejde en samling af tidligere traktater mellem de to kroner for at lette dem afslutningen ved eksempler fra fordums tid, i tilslutning til, hvad Philippe de Commynes har efterladt i skrift i sine memoirer«. Altsaa et diplomatisk-pædagogisk øjemed.

Chifflet's samling udkom senere i nyudgaver med tilføjelser og fik i løbet af 17. aarhundrede flere efterfølgere paa fransk grund. Den mest betydningsfulde blandt disse var Frédéric

Léonard's. Léonard fik som »premier imprimeur du Roi« overdraget at trykke Aachenfredstraktaten 1668 og senere Nijmegenstraktaterne 1678 og fattede efterhaanden den plan at udgive alle franske traktater fra og med Arrasfreden 1435. Efter en langvarig og omfattende samlerflid kunde han 1693 i Paris publicere en *Recueil des traités* i 6 kvartbind, der med ret faa undtagelser optog alle vigtigere franske traktater 1435—1690. Som tillæg til værket tryktes 1692 (særudgave 1697) Abraham Nicolas de la Houssaye's *Préliminaires des traités faits entre les Rois de France et tous les Princes de l'Europe depuis le règne de Charles VII*, en kommentar med historiske oplysninger om traktaternes foranledning og tilkomsten af deres forskellige punkter. Dette arbejde optoges senere under titelen »*Observations historiques et politiques sur les traités des Princes*« i Moetjens-Bernard's og Dumont's traktatværker.

I Tyskland udkom i 17. aarhundrede flere store krønikeværker til oplysning om samtidens historie, der ogsaa optog de traktater, som udgiverne kunde faa fat paa. Det vigtigste er *Theatrum Europæum*, der udgaves i Frankfurt 1635—1738 i 21 foliobind, udstyret med en række kobberstik og kort. Det skildrer i annalistisk form Europas politiske historie, især staternes samspil i krig og fred, fra 1618 til 1718, paa grundlag af akter, gesandtbreve, nyhedsbreve, aviser m. m. Sammen med sin lidt yngre samtidige *Diarium Europæum* (hvis 45 kvartbind omfatter aarene 1657—81) var det i anden halvdel af 17. og i 18. aarhundrede hovedkilden for dem, som ønskede en samlet, mere indgaaende orientering i Europas almindelige moderne historie. »Frederik den store havde i sin tid skullet lære historie heraf, men læsningen havde været ham for tør; Bismarck nød [som skoledreng] den haarde kost med appetit« (Aage Friis: Bismarck, 37). Opbygget paa lignende maade var Lieuwe van Aitzema's hollandske krønikeværk *Saken van Staet en Oorlogh in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden* (1. udg. i 15 kvartbind 1650 ff., 2. udg. i 7 foliobind 1669—72, omfattende tiden 1621—68), der faar en særlig værdi derved, at udgiver-forfatteren ad lovlige og ulovlige veje havde en ret

ubegrænset adgang til Generalstaternes arkiv, hvorfra han meddeler en række traktater og andre akter. Det fortsattes senere, bl. a. af L. Sylvius, i en række bind til og med aaret 1697. I Italien udgaves indenfor samme genre Vittorio Siri's *Mercurio overa historia dei correnti tempi* (15 bd. 1644—82, omfattende tiden 1635—55). Aftryk eller referater af traktater findes ogsaa i de maanedlige tidsskrifter af historisk-politisk indhold, som tog deres begyndelse i det 17. aarhundredes slutning. Det kendteste er *Mercure historique et politique*, grundet 1686 af den franske publicist og historiker Courtilz de Sandras og fortsat i 187 bind til 1782, ogsaa i tysk udgave: *Historischer und politischer Mercurius*.

Den første tyske traktatsamling i snævrere forstand var Christoph Peller von und zu Scheppershof's *Theatrum pacis* (1. bd. Nürnberg 1663, 2. bd. sst. 1685), der indeholdt traktater fra 1640—85. Traditionen fra Goldast fortsattes samtidig af Michael Caspar Londorp, den oprindelige udgiver af *Der Römischen Kayserlichen Majestät und dess Heiligen Römischen Reichs geist- und weltlicher Stände, Chur- und Fürsten Grafen, Herren und Städte, acta publica* etc. (1. udg. Tübingen 1621—40, 2. udg. Frankfurt 1668—1721 i 18 foliobind) — et vældigt pulterkammer for alle slags aktstykker, deriblandt ogsaa »Verträge«, der vedrørte det Tyske Rige og dets territorier, »lige saa pakket og lige saa daarligt ordnet som *Theatrum Europæum*« (H. Vast: *Les grands traités de la règne de Louis XIV*, I, p. IX). Det gik i sin anden udgave fra 1608 til 1691. Paa grundlag af førsteudgaven udarbejdede Martin Meyer, en af *Theatrum Europæum*-udgiverne, sin *Londorpius supplementus et continuatus, sive Acta publica* (Frankfurt 1665, nyudg. sst. 1739—44 i 4 foliobind), omfattende tiden 1546—1641. En efterfølger af Londorp's »Acta« var det af Christian Leonhard Leucht (Antonius Faber) 1697 begyndte *Europäische Staats-Canzley*, der fortsattes af König o. a. i i alt 115 bind med 9 registerbind til 1760 og derpaa som *Neue Europäische Staats-Canzley* i 55 bind til 1782 og som *Teutsche Staatskanzlei*

i 39 bind til 1801. I denne forbindelse bør ogsaa nævnes Leipzigerbyskriveren Johann Christian Lünig's forskellige samlinger, især *Publicorum negotiorum... sylloge* 1694 (blandede statsakter, mest tyske, fra 1674—94), dets »Supplementum« 1702 (aarene 1674—1702) og det 24 bind omfattende *Teutsche Reichs-Archiv* 1710—22, fortsat i 2 bind 1732—34 som *Codex Germaniae diplomaticus* (begge de sidste samlinger indeholder næsten alene akter vedrørende tysk statsret, deriblandt ogsaa traktater, sluttede af tyske stater). Der var, samtidig med at disse arkivalske pulterkamre udslyngedes paa det tyske bogmarked, en Tysker, som omgikkes med planer om at udgive en virkelig traktatsamling, og det ikke en nationalt begrænset som Léonard's franske, men en samling, som optog alle staters indbyrdes overenskomster fra aar 1400 e. Kr. til 1685. Manden var den kejserlige raad og bibliotekar Daniel von Nessel. Arbejdet voxede ham dog over hovedet, og han maatte nøjes med i en *Prodromus* (Wien 1690) at redegøre for sin dristige plan. Der var dem, som senere førte den ud i livet.

Mere forsigtig, begrænsende sig til de for folkeretten mest betydningsfulde internationale aftaler, var den store tænker, som mod 17. aarhundredes slutning indtraadte i traktatudgavernes række. 1693 udgav Gottfried Wilhelm Leibniz — vistnok ved siden af David Hume den største aand, som nogen sinde har æret den historiske videnskab ved aktiv deltagelse i dens gerning — i Hannover sin *Codex juris gentium diplomaticus* (1 bd.), indeholdende »acta publica« fra tidsrummet 1096—1497. Leibniz' hovedformaal var at skabe en samling af folkeretskilder til brug for de statsretslærde og diplomaterne. At han dog ikke oversaa historikerens behov, viser bl. a. fortalen til hans *Mantissa codicis juris gentium diplomatici* (Hannover 1700, 1 bd.), der gav et supplement til den ældre samling.

Aldrig er traktatudgivelsesmaniens bacille optraadt mere epidemisk end i aarene omkring skiftet fra det »store« til det »oplyste« aarhundrede. Nu naaede den ogsaa øriget paa den

anden side af Kanalen¹. I dronning Elizabeth's tid havde Arthur Agard paa Lord Burghley's initiativ udarbejdet omfattende regestsamlinger af og fortegnelser over ældre engelske traktater, og den udmærkede statssekretær Sir Joseph Williamson havde i henhold til kongelig ordre af 1669 ladet udarbejde en tilsvarende afskriftsamling, der gik fra Henrik VIII's til Karl II's dage. Men ingen af disse samlinger naaede frem til trykken, hvad der utvivlsomt heller ikke var hensigten; de skulde alene tjene regeringens tarv. Da var det at den fremragende whigstatsmand Charles Montague, senere Lord Halifax, med bistand af sin partifælle John, senere Lord Somers, besluttede at afvaske denne plet paa Britannias skjold ved at udvirke en kongelig ordre om udgivelsen af en fuldstændig engelsk traktatsamling paa statens bekostning. Arbejdet overdroges 1693 »the Historiographer Royal« Thomas Rymer (1641—1713), en mand, der hidtil mest havde gjort sig bemærket som skuespildigter, kritiker og oversætter af klassisk litteratur. Ordren til Rymer befaler ham »at afskrive og udgive alle de ligaer, traktater, alliancer, kapitulationer og konfederationer, som nogen tid er sluttet mellem Englands krone og noget andet kongerige, fyrster og stater, som et værk, der i høj grad bidrager til dette vort riges tjeneste og hæder«². Han fik fri adgang til alle arkivalier i Tower og andre statsarkiver og tilbragte resten af sit liv i det lokale, som afskiltet til ham i »the Chapter House«. »Jeg holdes til haardt arbejde i de kongelige arkiver«, skrev han o. 1695 til sin ven Leibniz, der fulgte hans forskninger med levende interesse, »skjult for menneskenes øjne, og hvor jeg daglig roder og graver mellem smuldrerende pergamenter, dækkede med snavs og meldug. Her kommer de egenhændige stykker, som i lang tid har ligget i mørke og forfald, ja endog begravne, omsider frem og ser lyset, ved

¹ Sml. om England: S. R. Scargill-Bird: A guide to the various classes of documents preserved in the Public Record Office, 3. ed., pp. 222 ff., Th. D. Hardy: Syllabus I, Preface og D. H. Myers: Manual, pp. 593 f. og 599 ff.

² Hardy l. c. XXVI.

Kong Vilhelms naade, under hvis auspicer vi haaber paa lys og frihed«¹. Leibniz opmuntrer ham slittigt: »Nogle personer, siges det, agter at bygge Eders historiske legeme op. De vil blive vidunderligt hjulpet af Deres værk, skønt jeg ikke tvivler om, at det øvrige Europa vil komme i stor gæld til Dem som følge af den europæiske histories forbindelse med Englands«. Han misunder Rymer, at denne har uhindret adgang til originalakterne. »Vi nærer den tillid, at andre nationer ved Englands forbillede vil opflamme til at udgive deres haandskriftskatte til gavn for historien og folkeretten. Paa den maade vil utallige kendsgerninger blive kendte, nogle, der oplyser kronologien og begivenhedernes forbindelse, familiers oprindelse og omskiftelser, som nu berettes fejlagtigt, andre igen geografien, og, kort sagt, enhver art litteratur, som i øjeblikket er fuldstændig ukendt«². Rymer sled ufortrødent, men arbejdet skred som følge af sin vælde kun langsomt fremad, skønt han drog en del nytte af Agard's utrykte *Book of Abbreviations of Leagues* og (hvad planen angaar) af Leibniz' »Corpus«. Hertil bidrog ogsaa, at det kneb med at faa de nødvendige pengemidler til afskrivere. Det var den pfalziske og den spanske arvefølgekrigs tid, og de britiske statsfinanser var spændt til bristepunktet. Først 1704 udkom 1. bind (som de følgende i stort folio) af *Foedera, conventiones, literae, et cujuscunque generis acta publica, inter reges Angliae, et alios quosvis imperatores, reges, pontifices, principes vel communitates . . . habita aut tractata*; i Rymer's dødsaar 1713 var han naaet til 15. bind. 1707 var Robert Sanderson blevet ansat som Rymer's assistent, og han fortsatte udgivelsen til 1735, da 20. og sidste bind udgaves. Værkets stof omfatter tiden fra 1101 til 1654, men Rymer holdt sig ikke sin ordre efterrettelig, der udtrykkelig begrænser opgaven til at fremskaffe en traktatudgave. Han kunde ikke modstaa fristelsen til ogsaa at publicere interessante aktstykker af ikke-diplomatisk art, og Sanderson gik endnu videre i saa henseende. »Foedera« hører derfor i nogen grad til samme

¹ Hardy l. c. XXXIII.

² l. c. XXXV, XXXVI.

pulterkammertype som de omtalte tyske samlinger. Men det kom derved til mægtigt at fremme kendskabet til Englands ikke blot uden-, men ogsaa indenrigske historie. Først med det som hjælpemiddel fik den franske huguenothistoriker Rapin Thoyras mod til at fuldføre sin store »Historie d'Angleterre« (8 bd. 1724, tiden til 1649). Den begejstring, hvormed den lærde verden hilste værket, finder bl. a. udtryk i biskop Kennett's ord om dets første 15 bind: »Hine femten bind offentlige aktstykker er det bedste mindesmærke over en nations svundne hæder, som endnu nogen sinde er fremkommet siden nationernes begyndelse« (Second Letter to the Bishop of Carlisle, p. 32).

Udgiverteknisk lider »Foedera« af en del mangler. Nogle af dem afhjælpedes i den nyudgave af de første 17 bind, som George Holmes 1727—30 besørgede for regeringens regning, endnu flere i den 1737—45 i Haag udkommende 3. udgave af hele værket i 10 bind, der stadig er standardudgaven, thi den 1806 af »The Record Commission« begyndte nyudgave standsede (1830) med bd. 4 (til 1383) og lider af væsentlige mangler. »Foedera« er stadig den eneste samlede udgave af Englands ældre traktater (selvom det ikke, navnlig for 17. aarhundredes vedkommende, har faaet alle landets ydrepolitiske overenskomster med). Et nødvendigt hjælpemiddel ved værkets benyttelse er Sir Thomas Duffus Hardy's *Syllabus (in English) of the documents relating to England and other kingdoms contained in the collection known as »Rymer's Foedera«* (1869—85, 2 bd. register og 1 bd. appendix og indices). Et ejendommeligt tillæg, der fylder o. 600 sider af Haagudgavens bd. 10 (1745) er Rapin Thoyras' *Abregé historique*, systematisk ordnede uddrag af og oversigter over værkets mest betydningsfulde stof (udgivet særskilt i engelsk oversættelse af Stephen Whatley 1726—27 og senere under titelen *Acta Regia*). Der udkom i 18. aarhundrede flere engelske traktatsamlinger, der kan betragtes som fortsættelser af Rymer og endnu maa benyttes af historikeren (i forbindelse med Dumont's og Martens' internationale samlinger). En samling af de mest betydningsfulde britiske traktater, ordnet efter lande, er George Chalmers:

A collection of treaties between Great Britain and other powers (2 kvartbd. 1790). England mangler en moderne standardudgave af sine traktater fra anden halvdel af 17. og 18. aarhundrede.

Dette savn afhjælpes i nogen grad ved de store internationale traktatsamlinger, som saa lyset fra og med aar 1700, og ved hvilke von Nessel's kongstanke førtes ud i livet. Begyndelsen gjordes af en række hollandske boghandlere og bogtrykkere med Adriaan Moetjens i spidsen. De supplerede det traktatstof, de fandt hos Léonard og Leibniz, i *Theatrum pacis* og andre trykte værker med en del utrykte stykker og lod den franske huguenotemigrant Jacques Bernard udgive det hele i den *Recueil des traitéz* i 4 foliobind, som udkom i Haag 1700. Denne samling indeholder traktater og andre akter af mellemstatslig natur (som krigserklæringer o. a.) fra 536 til 1699 og var den mest omfattende i sin art, som endnu var fremkommet. Men fuldstændig for den nævnte periodes vedkommende er den naturligvis langt fra, og udgivelsen af de enkelte akter lader ofte meget tilbage at ønske i nøjagtighed. Den vakte imidlertid en saa stor interesse, at Moetjens 1707 udgav et uddrag i 2 bind, omfattende den nyeste tid (1648—1707) og 1710 et supplement, ogsaa i 2 bind (tiden 1648—1709). Den mand, hvem han anvendte som redaktør, var en anden fransk refugie Jean Dumont (1666—1727)¹. Dumont var oprindelig militær i sit fædrelands tjeneste, men forlod dette som en bitter fjende af Ludvig XIV's enevælde, rejste i Levanten, Italien og Tyskland, skrev et par ypperlige rejseværker og udgav 1699 en dygtig bog om Rijswijkfredens, 1703 en anden om den spanske arvefølgekrigs historisk-politiske forudsætninger. Til løn for sin skribentvirksomhed i udpræget anti-bourbonsk aand udnævntes han af kejser Leopold I. til kejserlig historiograf og friherre af Carelsroon. Gennem sit arbejde med Bernard's »*Traitez*« var Dumont blevet klar over denne samlings mangler, og da Moetjens overdrog ham at udgive den paa ny, fremsatte han en plan til et langt mere omfattende og fuldstændigt traktatværk. Denne

¹ Se om denne især G. F. von Martens: *Supplément au Recueil des principaux traités*, I, 1802, pp. LXIV—XCIV.

plan var dog Moetjens for vidtrækkende, og det blev derfor paa et andet forlag, at Dumont 1726 i Amsterdam efter 15 aars forberedende arbejde begyndte udgivelsen af sin *Corps universel diplomatique du droit des gens*, som efter titelen og forordet skulde indeholde alle traktater, »conventions, transactions, pactes, concordats, et autres contrats«, sluttede i Europa fra Karl den stores tid. Hans formaal var at skabe et kildegrundlag, saa vidt muligt fuldstændigt og ikke blot som Leibniz' omfattende de kendteste og lettest tilgængelige akter, for studiet af den folkeret, hvis filosofiske grundlag hundrede aar før var udkastet af Grotius. Dumont naaede selv at udgive 4 storfolianter af sit værk (tiden 800—1555) og efterlod manuskript til endnu 4, der udgaves 1727—31 af hans landsmand og medemigrant Jean Rousset de Moissy og omfattede tiden 1556—1730. Bd. 1 indeholdt bl. a. en »Dissertation sur les diverses cérémonies qu'ont employé les différentes nations dans les traitez de paix, d'alliance« etc., bd. 2 Amelot de la Houssaye's førnævnte »Observations historiques« fra Léonard's værk.

Dumont tog sine traktater fra hele det foreliggende trykte kildestof, indenfor hvilket han især betoner sin gæld til Rymer's »Foedera«, men han havde tillige haft adgang til de kejserlige arkiver i Wien, det kongelige bibliotek i Berlin og andre statslige samlinger. Alle siden aar 800 sluttede europæiske traktater indeholdt hans »Corps diplomatique« naturligvis ikke. Mange lande — som de nordiske — havde kun publiceret en ringe del af sine overenskomster, og alle havde de traktater, især fra de senere aar, som ikke var bestemt for denne verdens øjne — som f. ex. Karl II. af Englands berygtede »Dovertraktat« med Ludvig XIV. af 22. Maj 1670, der først blev almindeligt kendt gennem J. Dalrymple's *Memoirs* 1771 og de hemmelige artikler i Hannibal Sehesteds traktat med Frankrig af 24. juli (3. aug.) 1663 (hvis offentlige del findes hos baade Léonard og Dumont), der først meddeltes af H. F. J. Estrup 1823¹. Men

¹ Hvor ufuldstændigt den svensk-franske alliancetraktat af 4. (14.) april 1672 er gengivet i ældre udgaver, bl. a. Londorp's, Léonard's og

det aftrykte over 10.000 internationale overenskomster og er en kildesamling, som indtil dato er blevet benyttet som et uundværligt hjælpemiddel ved studiet af Europas mellemstatslige historie. I henseende til textgengivelsernes nøjagtighed overtraf det alle sine forgængere, selvom det naturligvis ikke fuldt opfylder nutidens editionskrav. Ikke med urette er Dumont blevet kaldt »the chief compiler of treaty collections« (D. P. Myers: Manual, p. 596).

Til Dumont's værk føjedes forskellige supplerende samlinger. Allerede 1725 udkom i Amsterdam Jean Ives de Saint-Priest's *Histoire des traités de paix et autres négociations du dix-septième siècle* (2 foliobind), der gav »une analyse exacte«, d. v. s. en aktmæssig underbygget skildring, af de enkelte europæiske staters diplomatiske forhandlinger fra Vervinsfreden 1598 til Nijmegenfreden 1678 — »ouvrage nécessaire aux ministres publics et autres négociateurs, et qui peut servir d'introduction au Corps diplomatique«, som det hedder paa titelbladet. Det danner for sin tid en værdig parallel til værker som Seignobos' og Hauser's oversigter over den nyeste tids ydrepolitiske historie.

1739 udgav derpaa Jean Barbeyrac *Histoire des anciens traités ou Recueil historique et chronologique des traités répandus dans les auteurs Grecs et Latins, et autres monumens de l'antiquité, depuis les tems les plus reculez jusques à l'empereur Charlemagne* (1 foliobind, Amsterdam og Haag). Dette arbejde indeholdt 916 traktater fra Oldtiden og den ældre Middelalder, begyndende med de delfiske amfiktyoners ed, som Barbeyrac daterede til 1496 f. Kr. Barbeyrac's værk dannede en indledning til Dumont's, fortsættelsen ydedes af forskellige. Rousset publicerede et tobinds *Supplément au Corps universel diplomatique* (Amst. og Haag 1739), omfattende traktater fra 315 e. Kr. til 1736, en paa Dumont's samlinger baseret aktstykkесamling

Dumont's, er paavist af Birger Fahlborg i (Svensk) Hist. tidskr. LV, 1935, s. 306, n. 3. Da Rydberg's traktatværk endnu ikke er naaet til dette afsnit af svensk historie, maatte Fahlborg ved sin analyse af denne omstridte traktat lægge originalen i det svenske Riksarkiv til grund.

til oplysning om *Le cérémonial diplomatique des cours de l'Europe* (2 bd. sst. 1739) og en *Recueil historique d'actes, négociations, mémoires, et traités* (21 kvartbd. sst. og Leipzig 1728—55), formet som en fortløbende dokumenteret skildring af den internationale historie 1713 (1678)—1748, med aftryk af en række traktater og andre akter. Mere begrænset, hvad den behandlede periode angaar, er den fransk-schweiziske, ogsaa til den anti-bourbonske emigrantkreds knyttede diplomat og historiker Guillaume de Lamberty's *Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle* (14 kvartbd., Amst. og Haag 1724—40), der giver traktater og andre diplomatiske akter for tiden 1690—1718, med særligt henblik paa »ce qui s'est passé à la Haye, qui a toujours été comme le centre de toutes les négociations«. Et for Lamberty's samling ejendommeligt træk, der optoges af Rousset i det nysnævnte værk, og som vel er inspireret af tidens krønikeværker, var det, at de meddelte aktstykker var »liez par une narration historique des principaux événements, dont ils ont été précédés ou suivis« (titelbladet). »Und so hat man Geschichte und Urkundensammlung vollständig bey-sammen«, siger Ompteda, der skildrer denne udgivelsesmaade med sympatisk bifald (*Litteratur des gesammten... Völkerrechts*, II, 455). Den skulde siden finde flere efterlignere.

Hvad Dumont og hans nærmeste værkfæller har ydet paa den internationale aktpublikations felt staar som et fremragende æresminde over den historiske samler- og udgiverflid hos de franske emigranter, der var fjender af Ludvig XIV. og hans system. I den følgende tid var det Tyskerne, der her tog tæten. Værdifulde og meget benyttede samlinger af traktater i udvalg udgaves af J. J. Schmauss (*Corpus juris gentium*, 2 bd., Leipzig 1730, tiden 1096—1731) og F. A. W. Wenck (*Codex juris gentium recentissimi*, 3 bd., Leipzig 1781—95, tiden 1735—72)¹. Men de egentlige efterfølgere og fortsættere

¹ Nævnes bør ogsaa C. G. de Koch's og F. Schoell's bindstærke samling af traktatreferater med sammenbindende historisk tekst (*Histoire abrégée des traités de paix entre les puissances de l'Europe, depuis la paix de Westphalie*, 15 kvartbd. Paris 1817—18, omfattende tiden 1648—1815;

af Dumont og Rousset er de tyske stats- og folkeretslærde Georg Friedrich (1756—1821) og hans nevø Karl von Martens (1781—1862). Den første udgav hos Dieterich i Göttingen (senere Leipzig) *Recueil des principaux traités* 1761—1801 (7 bd., 1791—1801) og et *Supplément* (4 bd., 1802—08), som fortsatte »Recueil« til 1807 og tillige giver en række tilføjelser baade til dette og til Dumont-Rousset for tiden 1494—1761. Sammen med nevøen udgav han en rettet og forøget nyudgave af begge sine ældre samlinger (8 bd., 1817—35), sammen med denne, J. C. F. Saalfeld og F. W. A. Murhard en *Nouveau Recueil* 16 bd., 1817—42), omfattende tiden 1808—39. Murhard alene har forfattet *Nouveaux suppléments* 1761—1839 (3 bd. 1839—42), mens »Nouveau recueil« 1840—74 (20 bd. 1843—75) er udgivet af ham, hans søn J. K. A. Murhard, J. Pinhas, K. F. L. Samwer og J. Hopf, *Nouveau recueil* 1819—1908 (35 bd. 1876—1908) af de to sidstnævnte og F. Stoerk. *Nouveau recueil... Troisième série* er udgivet af H. Triepel (1909 ff.; til 1919 paa Dieterich's, derefter paa Th. Weicher's Forlag, Berlin. 1837—43 kom 2 indexbind til de Martens'ske samlinger for tiden 1589—1839 (*Table générale chronologique et alphabétique du Recueil*), 1875—76 (udgivet af J. Hopf) 2 indexbind til samlingerne 1494—1874 (*Table générale du Recueil*).

For det 19. aarhundredes vedkommende har de Martens'ske samlinger en slags parallel i et engelsk udgiverarbejde af et lignende familiepræg, nemlig *British and Foreign State Papers*, begyndt 1832 af Lewis Hertslet, arkivar i Foreign Office, og fortsat af hans søn og efterfølger Sir Edward og dennes søn Sir Edward Cecil Hertslet og andre indtil dato. Dets nu over 100 bind indeholder offentliggjorte traktater og andre internationalt betydningsfulde akter fra 1812 til dato. En særlig gruppe danner Hertslet's *Commercial Treaties*, begyndt 1840, omfattende tiden fra 1787.

Der skal ikke her redegøres nærmere for udgivelsen af mo-

dette er Schoell's forøgede udgave af Koch's *Abrégé de l'histoire de traités entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie*, 4 bd. Basel 1796—97).

derne traktater, for de bestræbelser, som »L'Institut de Droit International« i 1890erne udfoldede for at skabe en international sammenslutning til publikation af traktater og for Folkenes Forbunds Sekretariats virksomhed paa dette omraade. Det skal blot ganske kort omtales, hvad der i de vigtigste europæiske stater i nyere tid er udrettet m. h. t. udgivelsen af deres traktatstof fra tiden før den franske revolution.

I England og Frankrig hjælper man sig endnu med samlingerne fra det 17. og 18. aarhundrede og med Martens, supplerede med enkelte nyere samlinger af mere speciel art. For England bør især nævnes Sir Charles Umpherston Aitchison's *Collection of treaties... relating to India and neighbouring countries* (1. udg., Calcutta 1862, 4. udg. sst. i 13 bd. 1909), for Frankrigs A. J. H. og E. F. J. de Clercq's paa udenrigsministeriets foranstaltning 1864 ff. udgivne *Recueil des traités de la France*, hvoraf 1. bind omfatter tiden 1713—1802, E. Cosneau's *Les grands traités de la guerre de cent ans* (1 bd. 1889), H. Vast's *Les grands traités du règne de Louis XIV* (3 bd. 1893—99), A. Boutin's *Les traités de paix et de commerce de la France avec la Barbarie, 1515—1830* (1 bd. 1902) og L. de Reinach's *Recueil des traités conclus par la France en Extrême-Orient* (2 bd. 1902—07, tiden 1684—1902). I flere af disse moderne franske traktatsamlinger, saaledes i Vast's (der dog kun optager de mest betydningsfulde traktater), gives der en kort historisk indledning til hver traktat med henvisning til trykt og i et mindre omfang utrykt litteratur. Traktaterne aftrykkes efter originalerne, og det meddeles, hvor de tidligere er trykt.

Som bekendt har institutioner og enkeltmænd i begge de store vesteuropæiske lande udgivet en række samlinger af desjer og andre arkivalier in extenso eller i regest til oplysning om landenes ydrepolitiske historie. En særlig interesse i den her skildrede sammenhæng har de publicerede samlinger af instruxer til kronernes gesandter i udlandet. Den af Ministère des affaires étrangères udgivne *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de*

Westphalie jusqu'à la Révolution française begyndte at udkomme 1884 og omfatter nu 26 bind. Instruxerne for hvert land for sig er udgivne af en paa dette omraade specielt kyndig historiker: *Autriche* af Albert Sorel (1 bd. 1884), *Russie* af Alfred Rambaud (2 bd. 1890), *Prusse* af Albert Waddington (1 bd. 1901), *Hollande* af Emile Bourgeois og Louis André (1 bd. 1922, omfattende tiden 1648—97), *Angleterre* af J. J. Jusserand (2 bd. 1929, omfattende tiden 1648—90) osv. Hvert bind indledes med en oversigt over forholdet mellem Frankrig og den fremmede stat i den paagældende periode, ofte skrevet med mesterhaand. Derpaa følger indledninger til de enkelte instruxer, oftest ret kortfattede, givende hovedpunkterne til oplysning om den diplomatiske sendelse og dens udfald, med henvisninger til den trykte litteratur og de vigtigste herhenhørende akter og depesjer i Archives des affaires étrangères; i de ældre bind i serien findes ofte kortere eller længere uddrag af dette arkivstof; i de senere er dette forladt, og skildringen har faaet en mere sluttet form. For traktaternes vedkommende henvises til Dumont og de andre eksisterende, mest ældre samlinger eller til originalerne i Arch. d. a. étr. Om de enkelte gesandter og diplomatiske agenter gives i regelen gode biografiske oplysninger. Det siger sig selv, at de enkelte bind ikke er lige gode. De ovenfor nævnte hører til de bedste, ret svage (begge udgivne af A. Geffroy) er bindene *Suède* (1885) og *Danemark* (1895).

British diplomatic instructions 1689—1789 tæller nu 7 bind, udgivne 1927—34 (i »Publications of the Royal Historical Society«). *Sweden* (2 bd. 1922—28) og *Denmark* (1 bd. 1926) er udgivne af J. F. Chance, *France* (4 bd. 1925—34) af L. G. Wickham-Legg. Udgivelsesmaaden efterligner ret nøje den franske, idet der dog ofte gives ret fyldige uddrag af de efter førsteinstruxen følgende udenrigsministerielle ordrer til gesandten. Hvad angaar diplomaternes biographica, har man i regelen kunnet nøjes med at henvise til »Dictionary of National Biography«, et værk, hvortil som bekendt Frankrig ikke ejer noget sidestykke. Ved Chance's bind om de to nordiske stater bør

det kritiseres, at udgiveren ikke røber noget kendskab til nordisk historisk litteratur (det gjorde dog Geffroy).

I De forenede Nederlande publiceredes en række traktater i den af Cornelis Cau begyndte *Groot Placaet-Boeck*, der udkom i 9 bind 1658—1796 og indeholdt et udvalg af Generalstaternes, Hollands og Westfrieslands og Zeelands Staters *placaten, ordonnantien ende edicten* fra tiden 1097—1794; et indexbind udgaves 1797 af J. van der Linden. I 18. aarhundrede udkom flere sammenfattende traktat- og traktatregestsamlinger og A. Kluit's kronologisk ordnede fortegnelse over det trykte hollandske traktatstof (*Index chronologicus*, 1 bd. 1789, omfattende tiden 1276—1789). En stadig nyttig, omend nu noget forældet orienterende vejledning i hollandsk ydrepolitik og dens kilder er G. W. Vreede's *Inleiding tot een geschiedenis der nederlandsche diplomatie* (4 bd. 1856—65, tiden 1572—1810). — Spaniens traktater 1598—1700 udgaves efter originalerne i Simancas og andre arkiver 1740—52 af J. A. de Abreu y Bertodano (12 bd.); hertil kom 1749—52 et regestværk *Prontario* (4 bd.). Traktaterne fra 18. aarhundrede udgaves 1796—1801 i *Colección de los tratados* (3 bd., tiden 1701—1801). Et orienterende regestværk er E. de Ferrater's *Codigo de derecho internacional* (2 bd. 1846—57, ordnet efter lande, tiden 1494—1845). — For Portugal er hovedværket J. F. Borges de Castro's *Collecção dos tratados etc.* (8 bd. 1856—58, tiden 1400—1858) med et *Supplemento* af J. F. J. Biker (22 bd. 1872—80), hvis første 4 bind omfatter perioden 1629—1799. Biker har ogsaa udgivet traktater vedrørende de portugisiske kolonier (14 bd. 1881—87, tiden 1506—1887). 1862 begyndte L. A. Rebello da Silva for »Academia real das ciencias« udgivelsen af *Corpo diplomatico portuguez*, indeholdende Portugals »actos e relações politicas e diplomaticas« med alle fremmede magter fra 16. aarhundrede. Af denne vældigt anlagte aktpublikation er udkommet *Relações com a curia romana* (14 bd. 1862—1910, tiden 1501—1677). — Savoyens ældre og nyere traktater er udgivne af C. Solar de la Marguerie: *Traitées publics de la maison de Savoie* (8 bd. 1836—61, tiden 1559—1861). For Italiens middelalder kan

nævnes L. A. Muratori's *Antiquitates Italiae medii aevi* (6 bd. 1738—42), der indeholder talrige traktater og diplomatiske akter. Firenzes handelstraktater er udgivet af G. Arias i *Trattati commerciali della repubblica fiorentina* (1 bd. 1901), de venezianske gesandrelationer fra 16. aarhundrede af E. Albéri i *Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato* (15. bd. 1839—63). — For det osmanniske Riges vedkommende er hovedudgaverne I. Testa's *Recueil des traités de la Porte Ottomane* (11 bd. Paris 1864—1911, omfattende traktaterne med Frankrig 1536—1894 og med Østrig 1606—1868) og Gabriel effendi Noradounghian's *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman* (4 bd. Paris, Leipzig og Neuchâtel 1897—1903, tiden 1300—1902 i udvalg).

I Polen tilvejebragte, ikke længe før det gamle rige ophørte at eksistere som selvstændig stat, Mathias Dogiel en vældig samling af polske traktater og andre aktstykker under titelen *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae*. Værket var i 8 bind, men kun bind 1, 4 og 5 udgaves (Vilna 1758—64); de omfatter bl. a. (ordnet efter lande) Polens overenskomster med Bøhmen, Ungarn, Østrig, Danmark, Baiern, Brandenburg, Venezia, Sachsen, Frankrig, Braunschweig og Nederlandene. Landets traktater fra og med 1648 udgaves 1773—90 i 6 bind af F. X. Siarczyński (*Traktaty między mocarstwami europejskiemi od g. 1648*), en samling uddrag af traktater 1618—1775 i ét bind 1789 af J. W. Jeziersky (*Traktaty polskie*), en samling 1764—91 i 2 bind 1791 af D. Gralath (*Traktaty, konwencye, handlowe y graniczne etc.*). Hertil kommer L. B. Chodźko's *Recueil* for tiden 1762—1862 (1 bd. Paris 1862).

Ruslands ældre traktater udgaves første gang i samlet skikkelse — dog ikke fuldstændigt — paa bekostning af den bekendte bogsamler og literat grev Nikolai Petrovič Rumantsev og ved en af det russiske udenrigsministerium nedsat kommission under titelen *Sobranie gosudarstvennych gramot i dogovorov* (5 store foliobind 1813—28; de første 4 bd. omfatter i kronologisk rækkefølge tiden 1265—1696, 5. bd. giver et supplement 1474—1584). De enkelte bind er forsynet med for

deres tid gode historiske indledninger af A. Malinovskij o. a. For tiden efter midten af 17. aarhundrede er standardværket det af Fedor Fedorovič (Friedrich Frommhold von) Martens (1845—1909), en ætling af den gennem tre generationer for traktatudgivelse virksomme slægt, fremragende folkeretslærer og historiker og professor i Petersburg, udgivne *Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères, publié d'ordre du Ministère des Affaires étrangères*. Af de 1864—1909 udgivne 15 bind omfatter I—IV traktater med Østrig 1648—1877, V—VIII traktater med tyske stater 1656—1888, IX—XII traktater med England 1710—1895 og XIV—XV traktater med Frankrig 1717—1906. Traktaterne er udgivne efter originalerne i det udenrigsministerielle arkiv og aftrykkes paa russisk og fransk i sideløbende spalter. Foran hver serie, omfattende traktaterne med en enkelt stat, gives en historisk redegørelse for forholdet mellem Rusland og denne stat, og hver traktat er forsynet med en orienterende historisk indledning. Martens har ved udarbejdelsen af disse fortjenstfulde indledninger i stor udstrækning kunnet støtte sig paa de omfattende samlinger til russisk historie, som fremkom i løbet af 19. aarhundrede, bl. a. ved »den archeografiske kommission«s og »det kejserlige kancellis 2. afdeling«s udgiverflid, og paa Karamzin's og Solovev's bindstærke skildringer af tsarrigets historie. De russiske traktater med asiatiske stater udgaves 1869 af T. Juzefovič (*Dogovory Rossii s Vostokom, političeskie i torgovye*, 1 bd., delt i: Tyrkiet (1700—1856), Persien (1723—1828), Kina (1689—1862) og Japan (1855—67); for Kinas vedkommende findes desuden særlige traktatsamlinger, især den af udenrigsministeriet udgivne *Sbornik dogovorov Rossii s Kitaem, 1689—1881 g.* (1889). Udvalgssamlinger af og repertorier over det russiske traktatstof er forfattede af N. Dobroklonskij (1838), O. Eichelman (1887), J. A. Ivanovskij (1889—90) og D. de Menagios (1874). Gode hjælpemidler ved studiet af ældre russisk udenrigshistorie er D. Bantys-Kamenskij's samling af biografier af Peter den stores diplomater og ministre (*Děaniä znamenitych polkovodtsev i mini-*

strov etc., 2 bd. 1812—13) og den samme forfatters posthumt udgivne summariske referater af hovedpunkterne i de af russiske gesandtskaber til udlandet og fremmede gesandtskaber til Rusland førte forhandlinger i tiden indtil aar 1800 (*Obzor vněšnich snošenij Rossii (po 1800 god)*, 4 bd. 1894—1902). Af speciel interesse for forholdet mellem Rusland og Danmark er J. N. Ščerbačev's to samlinger af uddrag af aktstykker i det danske Rigsarkiv af betydning for russisk historie: *Datskij Archiv. Materialy po istorii drevnei Rossii, chranāščiesā v Kopenhageně. 1326—1690 gg.* (1 bd. 1893) og *Russkie akty Kopenhagenskago Gosudarstvennago Archiva* (1 bd. 1897); den sidste indeholder bl. a. de dansk-russiske traktaters tekster paa russisk. Østersøspørgsmaalet belyses i G. V. Forsten's aktsamling *Akty i pisma k istorii baltijskago voprosa v XVI i XVII stolēitāch* (2 bd. 1889—93).

Ingen af de tyske stater staar, hvad udgivelsen af det nationale traktatstof angaar, paa højde med tsarernes rige. En mængde ældre traktater er spredt i forskellige »Urkundenbücher« og andre blandede samlinger. For den vigtigste af disse stater Brandenburg-Preussen indeholder saaledes A. F. Riedel's *Codex diplomaticus Brandenburgensis* i sin 2. »Haupttheil«: *Urkundensammlung für die Geschichte der auswärtigen Verhältnisse* (6 bd. 1843—58) de vigtigste af Brandenburgs i Middelalderen og første halvdel af 16. aarhundrede sluttede traktater. Traktaterne 1756—89 er udgivne af E. F. Hertzberg (*Recueil des déductions, manifestes, déclarations, traités* etc., 2 bd. 1789, i 2. udg. (3 bd.) 1790—95 suppleret med traktaterne til 1795). 1867 udgav Th. von Moerner *Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 nach den Originalen des königlichen geheimen Staat-Archivs* (1 bd.); 1913 og 1923 V. Loewe *Preussens Staatsverträge aus der Regierungszeit König Friedrich Wilhelms* (1 bd.) og *Preussens Staatsverträge aus der Regierungszeit König Friedrichs I* (1 bd.). De sidstnævnte samlinger giver paalidelige traktataftryk, Loewe's desuden en værdifuld litteraturfortegnelse, men ingen historiske indledninger, saaledes som F. F. Martens' samling og de franske og engelske instruxværker.

Østrig-Ungarn har en paalidelig, til textmeddelelsen begræn-

set traktatsamling for tiden 1763—1856 af L. von Neumann (*Recueil des traités et conventions*, 6 bd. 1855—59), fortsat af Neumann og A. Plason de la Woesteyne (26 bd. 1877—1912, tiden 1857—1912). I nyeste tid er imidlertid i »Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs« begyndt en nyudgave af de ældre østrigske traktater fra tiden efter 1526: *Österreichische Staatsverträge*, ordnet efter de stater, med hvilke traktaterne er sluttede, og fordelt mellem flere udgivere, altsaa følgende samme princip som de franske og engelske instruxudgaver. A. F. Pribram har udgivet 2 bind *England* (1907—13, tiden 1625—1813), R. Goos 1 bind *Siebenbürgen* (1911, tiden 1526—1690), H. von Srbik 1 bind *Niederlande* (1912, tiden 1672—1722). Forordet til udgavens 1. bind, Pribram's *England 1525—1748* (1907), har stor interesse fra metodisk synspunkt. Det betoner først nødvendigheden af at tilvejebringe en østrigsk traktatudgave, der kan tilfredsstille det videnskabelige behov ved siden af det praktisk-diplomatisk. Derefter drøftes det vanskelige problem, om traktaterne, som i det store flertal af ældre publikationer, bør trykkes i kronologisk rækkefølge eller »länderweise«. Man bestemte sig »nach reiflicher Erwägung« for det sidste, især ud fra hensynet til politikeren, der vilde studere Østrigs forbindelser med en enkelt fremmed stat i deres historiske sammenhæng, og ud fra »den overbevisning, at en publikation, der opfylder strængere videnskabelige fordringer, kun ad denne vej kan tilvejebringes i overskuelig tid«. Skulde udgaven ikke nøjes med det blotte aftryk af textmaterialet, men ogsaa »give midlerne til dets forstaaelse og saaledes oplyse de diplomatiske forbindelser mellem de to stater, for saa vidt de finder deres nedslag i statstraktater, kunde der ikke tænkes paa en offentliggørelse i kronologisk rækkefølge. I denne videre ramme kunde arbejdet ikke foretages af en enkelt, da næppe nogen forsker raader over tilstrækkelige sprogkundskaber til at kunne raadspørge endog kun den trykte litteratur ved fremstillingen af Østrigs forbindelser med alle andre stater, ikke at tale om, at hans liv og hans kræfter ikke vilde slaa til til at overkomme det arkivalske arbejde,

som Kommissionen ikke vilde beslutte sig til at give afkald paa«. Overfor disse betragtninger traadte betænkelighederne ved bearbejdelsen »länderweise« — især nødvendigheden af gentagelser — i baggrunden. Som principer for udgaven fastsattes, at hver afdeling af værket, omfattende traktaterne med en enkelt stat, skulde indledes med en historisk redegørelse for Østrigs forhold til denne stat, bygget paa saavel den trykte litteratur som paa arkivstof, indtil det tidspunkt efter 1526, da traktataftrykkene tager deres begyndelse. Foran hvert traktataftryk sattes: 1) en kort regest, 2) angivelse af ratifikationens tidspunkt og sted, 3) meddelelser om aktens overlevering, 4) angivelse af de steder, hvor den er trykt tidligere, 5) »en orienterende indledning af saglig natur«.

Efter disse principer er de nævnte bind udgivne, indtil Verdenskrigen kom og standsede dette fortjenstfulde udgiverværk. De historiske indledninger, baade de almindelige og de foran de enkelte traktater givne, er gennemgaaende fortrinlige og ledsages af gode kildehenvisninger. De staar i det hele fuldt paa højde med dem i det franske instruxværk, der sammen med F. F. Martens' russiske traktatudgave ved sin plan aabenbart har virket inspirerende paa det østrigske traktatværk. De udkomne bind kan betegnes som de bedste eksisterende haandbøger til kundskab om forholdet mellem Østrig paa den ene og England, Nederlandene og Siebenbürgen paa den anden side i de paagældende tidsafsnit.

Til orientering over det samlede østrigske traktatstof 1526—1911 udgav L. Bittner for den samme kommission i 4 bind 1903—17 *Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge*, med udtømmende litteraturfortegnelse og registre (samlet i 4. bd.).

I Sverige var den første traktat, som publiceredes i særtryk, Linköpingtraktaten af 28. sept. 1598, trykt i Stockholm samme aar, sandsynligvis paa hertug Karl (IX)s initiativ. 1611 tryktes Stettintraktaten af 13. dec. 1570, og i Løbet af 17. aarhundrede udkom flere svenske overenskomster med fremmede stater i samtidige officielle særtryk. De indgik blandt de øvrige af rege-

ringen publicerede plakater, forordninger osv., der siden sammenfattedes under navnet *årstrycket*, en publikationsmaade, der ophørte 1833, da den afløstes af den 1825 begyndte *Svensk författningssamling*, som ogsaa omfatter traktater og konventioner med fremmede magter. I tidens løb naaede en række svenske akter af international natur frem til trykning i svenske og udenlandske historikers arbejder (Ericus Olai, Johannes Magnus, Olaus Petri, E. J. Tegel, Arild Huitfeldt osv.), i svenske publikationer af haandskrifter og akter (bl. a. Liljegren's *Diplomatarium*) og i fremmede samlinger af traktater og andre diplomatiske akter. Nogen samlet udgave af det svenske traktatstof tilvejebragtes derimod ikke indtil slutningen af 19. aarhundrede. Der var paa Karl IX's tid planer fremme om til regeringens behov at udarbejde en saadan samling, men det blev ved tanken. Det samme var tilfældet med Johan Peringskiöld's plan om en udgave af *Regum Suecorum literae 1165—1520* (sml. M. von Celse: *Apparatus ad historiam Sveo-Gothicam I*, 1782, pp. 3—4). Den eneste trykte svenske traktatsamling var gennem lange tider G. R. Modée's *Utdrag af de emellan hans kongliga Majestät och cronan Sverige å ena, och utrikes magter å andra sidan sedan år 1718 (intill 1751) slutne alliance-tractater och afhandlingar* (1 kvartbind 1761). Den mand, som omsider afhjalp savnet og paa dette felt bragte svensk historie- og folkeretsvidenskab paa højde med en række andre landes, var Olof Simon Rydberg (1822—99), en tid Karl XV's sekretær og protokolsekretær ved »hofexpeditionen«, fra 1881 arkivar i udenrigsministeriet. Han planlagde og udgav de første 4 bind af *Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar*, der udkom 1877—95, og omfattede tiden 822—1571. Bd. V, 1—2 og VI, 1 (tiden 1572—1648) udgaves 1903—15 af C. Hallendorf. 1922 udgav B. Boethius 8. bd., omfattende tiden 1723—71. I overensstemmelse med de fleste ældre udenlandske traktatværker foretrak Rydberg at udgive akterne i kronologisk rækkefølge, altsaa ikke traktaterne med hvert land for sig, og at afholde sig fra historiske indledninger og kommentarer. Det sidste maatte naturligvis

være fremmende for en relativt hurtig tilendebringelse af værket; skæbnen har villet, at det ikke gik saa rask fra haanden endda. Paa den anden side indskrænkede han og hans efterfølgere sig ikke til traktaterne i snævraste forstand, men medtog ogsaa protokoller, noter, memorialer og andre akter, som tjente til belysning af de førstnævnte, og tillige, helt eller i uddrag, traktater mellem fremmede stater, som indeholdt bestemmelser vedrørende Sverige; desuden talrige pavebuller, fremmede fyrsters privilegier for svenske købmænd, udenlandske toldforordninger, som angik Sverige m. m. Hvor det var muligt, lagdes originalerne til grund, ellers de bedste afskrifter eller tryk. Kun undtagelsesvis redegjordes der for, hvor de meddelte akter tidligere var trykt.

1896 begyndte Rydberg at udgive ogsaa traktatmaterialet for tiden efter 1815: *Sverges och Norges traktater med främmande magter*. Dette værk er nu af O. Alin, C. J. Sandgren og St. Levenhaupt ført frem til 1905 (6 bd. 1896—1934). 1910 udgav Sandgren en *Recueil des traités, conventions et autres actes diplomatiques de la Suède entièrement ou partiellement en vigueur le 1. janvier 1910* (1 bd. paa 1038 sider). Som bekendt ledsages den svenske traktatudgivelsesvirksomhed fra anden halvdel af 19. aarhundrede af en omfattende publikation af andet vigtigt aktmateriale fra ældre tid, hvoraf meget i høj grad bidrager til at belyse svensk udenrigshistorie. Her skal blot mindes om »Konung Gustaf I's registratur«, »Svenske riksrådets protokoll« (en vidunderlig kilde, hvortil intet andet land ejer magen), »Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevexling«, »Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia« og »Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll«.

Sent fik Sverige sin nationale traktatsamling, endnu senere fik, hvad de ældre tidsafsnit angaar, Danmark sin.

Den første af en dansk konge sluttede overenskomst, som ikke længe efter afslutningen offentliggjordes i trykken, var vistnok Frederik II's i forbindelse med hertugerne Hans d. æ. og Adolf med Ditmarskerne sluttede underkastelsestraktat af

19. og 20. juni 1559. Den er optaget i *Warhafftige und kurtze Verzeychniss des Krieges, im Maien vnnd Brachmonat des 1559 Jars wider die Dietmarsen geführet*, trykt i Strasbourg 1569. Nogle akter vedrørende lenshyldingen i Odense 1580 tryktes samme aar i Jacob Krüger's tyske *Historia* om denne notable begivenhed (sml. Laursen: Danmark-Norges Traktater II, 456 ff.). Den til meddelelse til Kejseren bestemte ændrede Lauenburg-reces af 26. marts 1625 optoges i *Warhaffter Abdruck Kön. Maj. zu Dennemarck etc. Schreibens an die Churfürstl. Collegial Versammlung*, trykt 1627. Lübeckfreden 1629 tryktes samme aar i »*Mercure françois*«. Men den første danske traktat, som tryktes i særtryk samtidig med dens undertegnelse, var Hannibal Sehesteds 10. (20.) marts 1641 i Madrid afsluttede traktat med den spanske krone. Det 17. aarhundredes lyseste og initiativrigeste danske statsmandsaand var altsaa ogsaa her pionér. Brømsebrofreden 1645 og Københavnerfreden 1660 udkom samme aar i svensk og tysk særtryk, men ikke i dansk, Roskildefreden 1658 i Karl Gustavs *Expositio causarum* fra slutningen af samme aar. I løbet af 17. aarhundrede tryktes en række danske traktater i »*Theatrum*« og »*Diarium Europæum*«, Siri's »*Mercurio*«, Aitzema's »*Saken van Staet en Oorlogh*«, »*Euro-päischer Mercurius*«, hos Lünig og Londorp og i andre udenlandske samlinger, i 18. aarhundrede hos Rymer, Dumont, Martens osv. Andre, mest af ældre dato, bragtes til almindelig kundskab i historieværker som Huitfeldts krønike, Krag og Stephanius' Christian III, Resens Frederik II, Slanges Christian IV osv. Fra Christian V's tid bliver særtryk af de vigtigere offentlige traktater hyppigere og begynder at optages i den officielle samling af *Forordninger*, længe dog ret sporadisk. Paa tilvejebringelsen af en trykt dansk traktatsamling synes imidlertid ingen at have tænkt, før Kielerjuristen (senere bibliotekar i Petersburg) Henrich Frederik Christian Clausen (f. 1770) 1796 hos J. Fr. Unger i Berlin udgav sin *Recueil de tous les traités, conventions, mémoires et notes, conclus et publiés par la couronne de Dannemarc depuis l'avènement au throne du roi regnant jusqu' à l'époque actuelle, ou dès l'année 1761 jusqu'en*

1794 inclusive (1 bd. i oktav). Først 1882 fik denne bog en afløser i det af det danske udenrigsministerium udgivne bind *Danske Traktater 1751—1800*, der føjedes som en indledning til samme ministeriums *Danske Traktater efter 1800* (bd. I, 1—2 og II, 1874—85), omfattende tiden 1800—79 (Et *General-Register* til hele samlingen 1751—1879 udgaves 1901 af C. Moltke).

Begge de to sidstnævnte samlinger giver kun textaftryk, uden indledninger og kommentarer, i overensstemmelse med gængs praxis ved udgivelse af moderne traktater. Traktaterne fra 1751 var dermed gjort let tilgængelige for diplomater og historikere, men det samme gjaldt ikke de ældre. En meget stor del var utrykt, laa »i mørke og forfald, ja endog begravne« i arkivernes gemmer, som Rymer siger, en anden del var vel trykt, men ofte meget ufuldkomment og spredt rundt omkring i inden- og udenlandske samlinger og historieværker — til tidligere nævnte saadanne kan føjes bl. a. Thorkelin's *Diplomatarium*, Suhm's *Historie og Samlinger*, *Nye Danske Magazin* og *Diplomatium Christierni I.* Rydberg's traktatværk afhjalp noget af savnet, hvad der formentlig var medvirkende aarsag til, at han efter udsendelsen af sit 1. bind blev dansk æresdoktor ved universitetsjubilæet 1879 — thi det mest afgørende problem i dansk ydrepolitik har jo til alle tider, i alt fald til ned i 19. aarhundrede, været forholdet til frændelandet i øst — men uendeligt meget stod endnu tilbage. Et par behjertede mænd havde ganske vist udarbejdet hver sit regestværk i et enkelt oktavbind. 1792 udgav Ivar Quistgaard (1767—1829), jurist og godsejer, senere legations- og etatsraad og viceborgmester i København, paa det Dieterich'ske forlag i Göttingen, hvor Martens' »Recueil« udkom (bogen optoges i lidt ændret skikkelse i Karl von Martens' »Guide diplomatique« 1832), en *Index chronologicus, sistens foedera pacis, defensionis, navigationis, commerciorum, subsidiorum, et alia, a regibus Daniae et Norvegiae ac comitibus Holsatiae inita* etc. Det var en fortegnelse over de trykte danske traktater (samt enkelte utrykte aktstykker, hvortil Quistgaard havde faaet adgang i Generalstaternes arkiv og Public Record Office) fra o. 1200 til 1789, med angivelse af

trykkesteder; fortegnelsen optog ogsaa pavebreve, danske kongers privilegier for fremmede byer, enkelte Hanserecesser m. m. Begrænset til selve traktaterne, men værdifuldere, hvad disse angaar, var diplomaten, den senere udenrigsminister Holger Christian Reedtz's (1800—51) *Répertoire historique et chronologique des traités conclus par la couronne de Danemarck depuis Canut-le-Grand jusqu'à 1800*, trykt paa samme forlag 1826. Det gav for tiden 1016—1794 referater og udtog af traktaterne, ledsagede af fyldige kildehenvisninger, og medtog ogsaa en del traktater, omend langt fra alle, som henlaa utrykte i det Kgl. Geheimearkiv, ligesom Reedtz, hvor aftrykkene skønnedes mindre gode, havde sammenholdt dem med originalerne. Det var og er endnu en nyttig bog, men for forskerne af dansk ydrepolitisk historie jo kun en orienterende vejledning. Det samme gælder »Regesta diplomatica historiæ Danicæ«, der som bekendt nævner de trykte traktater til og med 1660 med angivelse af deres trykkesteder, og »Repertorium regni Danici mediævalis«, der tillige giver udtog af hidtil utrykte middelalderlige akter.

Rydberg's traktatværk offentliggjorde en række diplomatiske akter af betydning for dansk udenrigshistorie, men det maatte samtidig virke som en spore til at skabe en lignende udgave for Danmarks vedkommende. Omkring sidste aarhundredskifte følte en dansk historiker og arkivmand sig kaldet til at tage arbejdet op. Laurs Rasmus Laursen (1864—1935), cand. mag. i Historie 1890, assistent i Rigsarkivet 1889, senere arkivsekretær, arkivar (1912) og rigsarkivar (1924), havde gjort sit navn kendt som en fremragende arkivtekniker, redaktør af de sidste bind af Bricka's »Dansk biografisk Leksikon«, til hvilket han selv forfattede en række artikler, og som udgiver af de to betydningsfulde regestsamlinger »Kronens Skøder« 1535—1648 (1 bd. 1890) og (som Bricka's efterfølger) »Kancelliets Brevbøger«, hvoraf han 1893—1925 udgav 14 bind, omfattende tiden 1561—1626. Vistnok det ældste bevarede spor af Laursens system med tanken om et dansk traktatværk er

hans ansøgning om en bevilling til forberedende arbejder, stilet til Carlsbergfondets Direktion, af 11. nov. 1901¹. »Blandt de kilder, der oplyser et lands ydre politiske historie« — saaledes begynder dette aktstykke — »indtage de med andre magter afsluttede traktater og overenskomster en fremragende plads. Det er ved deres indhold, at det gensidige forhold mellem landene bestemmes, ikke alene i ren politisk, men ogsaa i folkeretslig og handelspolitisk henseende. Et nøje kendskab til dem er derfor en absolut nødvendighed, ikke alene for hver historiker, der studerer ydre politik, men ogsaa for folkeretslæreren og statsmanden«. Laursen nævner derpaa kort den udenlandske traktatudgivelsesvirksomhed og betoner, hvor langt Danmark her staar tilbage, hvad angaar tiden før 1750, det aar hvormed den af ham planlagte udgave skulde standse. De udenlandske samlinger afhjalp kun ufuldstændigt savnet, da de alene medtog et mindretal af danske traktater og oftest gengav disse i unøjagtige aftryk; hertil kom, at de var vanskelige at anskaffe. Laursens plan, til hvis udførelse han oplyser, at han allerede havde samlet en del stof, »da jeg under mit arbejde i Rigsarkivet med ordningen af de udenrigske sager i længere tid har haft min opmærksomhed henvendt paa traktaterne med udgivelse af et traktatværk for øje«, var dog ikke at udgive traktater ældre end 1523. Hans grunde herfor er de samme, som han har fremsat i forordet til sin udgaves 1. bind. »Først og fremmest den omstændighed, at det internationale samkvem og de politiske forbindelser ikke faa nogen større betydning før ved begyndelsen af det 16. aarhundrede« — noget, som gjaldt Norden i endnu højere grad end det øvrige Europa. »Det er egentlig først Christian II's fordrivelse og de deraf følgende politiske forviklinger i forening med reformationens nærmere sammenførelse af de magter, der sluttede sig til den, som bringer det danske rige i nøjere forbindelse med den almindelige europæiske politik. Før

¹ Jeg skylder Carlbergfondets Direktion og dens sekretær Hr. S. Spang-Hansen tak for den imødekommenhed, hvormed Laursens ældste ansøgninger om bevilling til traktatværket af Fondets midler er stillet til min disposition.

den tid havde Danmarks forbindelser væsentlig været indskrænkede til de to andre nordiske riger, Hansestæderne og enkelte nordtyske fyrstendømmer. Traktaternes antal for den ældre tid er derfor ikke stort«. Hertil kom endvidere, at de næsten alle forelaa trykt fyldestgørende og let tilgængeligt — hos Rydberg, i »Hanserecesse« og andre nordtyske byers og landes »Urkundenbücher«, »Diplomatarium Christierni I« o. a. st. (Danmark-Norges Traktater I, p. IV ff.).

Laursen konkluderer heraf, at det ikke vilde være rimeligt at gaa længere tilbage end 1523 »i alt fald foreløbigt«. Han kunde her have henvist til, at ogsaa værker som den franske instrux-udgave og F. F. Martens' russiske »Recueil« (hvortil senere kom Pribram o. a.'s østrigske traktatværk og den engelske instrux-udgave) begyndte paa tidspunkter, der laa omkring eller efter Middelalderens ophør. Paa den anden side ansaa jo Svenskerne det for hensigtsmæssigt ogsaa at tage den ældre tid med. Det er ogsaa oplyst, at prof. Edvard Holm, med hvem Laursen raadførte sig om sine planer, helst ønskede, at det danske værk her skulde følge det svenske eksempel. Da Laursen ikke ansaa sig for Manden til at udgive det ældre materiale, henvendte Holm sig til dr. William Christensen, der dog af forskellige grunde ikke saa sig i stand til at paatage sig arbejdet¹. At dansk historiografi led et tab herved, tør vel anses for utvivlsomt.

I modsætning til Rydberg begrænsede Laursen sig til traktatmaterialet i strængeste forstand, saaledes som han har specificeret det i fortalen til sit 1. bind (1. c. p. VI). I ansøgningen 1901 nævnes ogsaa, at »muligvis« burde de af danske konger til fremmede byer udstedte privilegier medtages. Denne tanke opgaves dog. Ogsaa »militærkapitulationer« udelodes (sml. ansøgning til Carlsbergfondets Direktion af 9. nov. 1902). Hvad angaar udgivelsesmaaden siger ansøgningen: »Ved hver traktat gives en Indledning, indeholdende: angivelse af traktatens plads i arkivets samlinger, fuldmagternes dato, underhandlernes fuldstændige navne, ratifikationernes dato; hvis der er noget

¹ Dette paa grundlag af mundtlige meddelelser fra dr. William Christensen, for hvilke jeg herved bringer min tak.

særligt at bemærke om vedkommende traktat, gøres der saa kort som muligt rede derfor, eventuelt med henvisning til danske historiske værker, hvor traktatens historie er behandlet. I dette sidste afsnit har vi den kim, hvoraf de historiske traktatindledninger, som kom til at danne den endelige udgaves videnskabelige tyngdepunkt, er voxet frem. Den tanke, at det danske værk, modsat det svenske, skulde udstyres med saadanne indledninger, er vist oprindelig Edv. Holms, mens Laursen selv vistnok har været noget betænkelig derved¹. Muligvis har Holm her haft det franske instruxværk og F. F. Martens' »Recueil« for øje som forbilleder. Disse værker er imidlertid udgivne efter lande, mens indledningerne i den danske samling, hvor traktaterne med alle lande udgaves mellem hinanden i kronologisk rækkefølge, nødvendigvis maatte faa et noget afvigende præg. En almindelig oversigt over forholdet mellem Danmark og en enkelt fremmed stat lod sig vanskeligt indføje i en saadan samling. Der kunde maaske gives en oversigt over dansk ydrepolitik i almindelighed i den periode, som hvert enkelt af bindene omfattede, men dette var — med et mildt ord — en vanskelig opgave, der krævede baade en overordentlig viden og en overordentlig kunnen fra forfatterens side. Laursen indskrænkede sig klogeligt til at give indledninger til de enkelte traktater, ret strængt begrænsende sig til disses mere umiddelbare forudsætninger.

Det er tydeligt, at Laursen oprindelig har tænkt sig disse indledninger som ret summariske. Han anslaaer i ansøgningen fra 1901 udgaven som helhed til ca. 165 ark, hvoraf ca. 140 til selve traktaterne og ca. 25 til de historiske indledninger. Han ventede at kunne føre værket frem til det fastsatte endear 1750 i løbet af 11 aar. Ved sin død 1935 havde han publiceret 9 kvartbind, omfattende traktaterne fra 5. febr. 1523 til 1. okt. 1693. Disse bind rummer i alt ca. 6200 sider, hvoraf ca. 380 omfatter kronologiske og statsvis ordnede fortegnelser og navneregistre, ca. 3000 selve traktattexterne. De historiske indledninger fylder de resterende ca. 2820 sider. Vi har her det mate-

¹ Dette paa grundlag af dr. W. Christensens mundtlige meddelelse.

matiske bevis for, at det især var disse indledninger, som væltede den oprindelige plan og gjorde værket til den torso, som det, set fra dennes synsvinkel, er.

Ved en vurdering af *Danmark-Norges Traktater (Traité du Danemark et de la Norvège) 1523—1750 med dertil hørende Aktstykker, paa Carlsbergfondets Bekostning udgivne af L. Laursen, I—IX, 1907—33*, tør man fatte sig i korthed, hvad angaar selve texteditionen af traktaterne. Laursens anseelse som en udgiver med højt udviklet nøjagtighedssans borger for, at teksterne gives i en form, der er den videnskabeligt bedst mulige. Om editionsprincipernes detaljer kan der diskuteres, men mulige indvendinger har i virkeligheden kun saare ringe betydning. Til grund er overalt, hvor det var muligt, lagt originalerne i vort Rigsarkiv. Fandtes saadanne ikke, er udfærdigelserne i medkontrahentens arkiv benyttede; var heller ikke de til stede, er teksten tilvejebragt ved tekstkritisk behandling af koncepter og afskrifter i Rigsarkivet. I lighed med forholdet ved fremmede værker af lignende art er der bag i hvert bind givet dels en kronologisk, dels en efter landene ordnet fortegnelse over de aftrykte aktstykker; den sidste gives baade paa dansk og fransk. Hvert bind afsluttes med et register. Det omfatter person- og stednavne og i et vist omfang ogsaa »sager«, som f. ex. »Handel«, »Handelskompagnier«, »Konvojering af Handelsskibe«, »Kontrabande«, »Kaperier« osv. Der er dog næppe tvivl om, at det vilde have vundet i værdi ved større udførlighed paa det sidste omraade og ved en detailleret rubricering under de enkelte hovedord. Som mønster paa et saadant traktatsagregister kan nævnes det i L. Bittner's »Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge IV (1917). Ogsaa navneregistret vilde have vundet ved en saadan rubricering. Det er vistnok i det hele korrekt, selvom fejl kan paavises. For blot at tage en enkelt stikprøve: Den bekendte sekretær hos Frederik I og Christian III Georg Corper (Cörper) er nævnt 2 gange paa s. 440 i 1. bd. uden at dette sidetal er anført ved hans navn i registret. Det er en grim sjuskefejl, naar i reg. til bd. VI den franske resident i Norden Antoine de Courtin er forvexlet med sin

langt berømtre navne Honoré de Courtin. Navneformer som »Buckingham, Hertugen af«, »Carlisle, Greven af« er heller ikke videnskabeligt tilfredsstillende; vi burde have de paagældendes familie- og fornavne med angivelse af deres nummer som indehavere af de nævnte peerstitler. Det er næppe heller forsvarligt i registret til bd. I at kalde Gustav Vasa's pommerskfødte generalsuperintendent Jørgen Norman, naar han altid selv skriver sig Georgius Normann og almindeligt i svensk literatur nævnes med fornavnet Georg. Russiske navne gengives ikke konsekvent, og der anvendes her i regelen en videnskabeligt lidet holdbar transskription af de russiske former — men det er ganske vist et træk, som er næsten regel i danske (modsat svenske) historiske værker (en smuk undtagelse danner Erichsen og Krarups historiske bibliografi). Til gengæld bør det noteres med tilfredshed, at den berømteste blandt de hollandske raadspensionærer endelig engang i dansk literatur faar sit rigtige fornavn Johan de Witt (Hvorfra stammer egentlig den absurde form Jan de Witt?).

De historiske indledninger er, som nævnt, værkets videnskabelige tyngdepunkt. De repræsenterer Laursens hovedindsats som historisk forsker, ti de tusinder af regester, som han forfattede til »Kancelliets Brevbøger« (og »Kronens Skøder«), er vel kvalitetsarbejde af høj rang — det er ingen ringe kunst at gengive et gammelt aktstykkets indhold udtømmende i den koncisest mulige form — men jo ikke egentlig forskergerning. Som vi har set, tænkte Laursen sig til at begynde med disse indledninger som ret korte, i stort omfang baserede paa allerede foreliggende bog- og afhandlingsliteratur. I begyndelsen holdes de ogsaa i regelen indenfor ret snævre grænser, men senere er omfanget stadigt stigende. Af 1. binds (tiden 1523—60) 60 indledninger er kun 17 paa over 2 sider, og de 2 længste er paa 7 sider hver. 2. bind (1561—88) har 31 indledninger, men heraf er 25 paa over 3 sider; den længste er paa $23\frac{1}{2}$ side; gennemsnittet er 7—8 sider. 3. bind (1589—1625) rummer 32 indledninger, hvoraf 26 paa over 2 sider; den længste er paa $40\frac{1}{2}$ side, gennemsnittet lidt over 8 sider. For 4. bind (1626—49) er de tilsva-

rende tal: 27, 25, 39 og 11, for 5. (1651—64) 27, 23, 29 og 10, for 6. (1665—75) 21, 21, 78 og 16, for 7. (1676—82) 26, 25, 54 og 15—16, for 8. (1683—89) 20, 18, 114(!) og 23, for 9. (1690—93) 21, 21, 62 og 20. Blandt aarsagerne til denne væxt kan nævnes, at de forhandlinger, som gik forud for traktatafslutningen gennemgaaende blev stedse langvarigere, det diplomatiske spil mere og mere kompliceret, traktaterne i det hele rigere paa artikler og arkivstoffet stedse omfangsrigere, efterhaanden som udviklingen skred frem. Ogsaa andre forhold gør sig dog gældende. Laursen havde fra første færd benyttet ikke blot trykt litteratur, men ogsaa utrykt arkivmateriale til sine indledninger, men efterhaanden blev det ham tydeligvis mere og mere magtpaaliggende at gennemarbejde det relevante arkivstof i dets helhed. Hertil kom, at den danske ydrepolitiske historie jo langt fra er lige indgaaende behandlet i alle sine tidsafsnit og for alle fremmede staters vedkommende. Og her kommer vi til et betydningsfuldt træk ved mange af traktatindledningerne: de er ofte frugten af et omfattende nyrydningsarbejde paa felter, hvor tidligere historieforskeres plov lige havde strejft grunden.

Lad os løseligt belyse dette forhold for de enkelte større tidsafsnit.

Fra dansk side forelaa der, da Laursen begyndte sit arbejde, til oplysning om dansk ydrepolitik indenfor tiden 1523—1693 ét omfattende paa førstehaandstudier bygget værk af høj rang. Nemlig J. A. Fridericia's »Danmarks ydre politiske Historie« og dets fortsættelse »Adelsvældens sidste Dage« (hvortil kan føjes den samme historikers »Conduite de Chrétien IV en économie politique«), skildrende vor udenrigshistorie 1629—60 paa grundlag af indgaaende kildestudier. Hertil kom fra udenlandsk hold til belysning af den af Fridericia behandlede periode værker som Gindely's, Mareš's og Schmitz' som Habsburgernes maritimpolitik, Wilmans' om Lübeckfreden, Aitzema's indholdsrige gamle krønikeværk, Wicquefort's »Histoire des Provinces-Unies«, Kernkamp's og Kolkert's bøger om Nederlandene og Østersøproblemet, Freudenberger's om Christian IV's hamburgske po-

litik, Haumant's »La guerre du Nord«, R. Schück's og Waddington's bidrag til den store Kurfyrstes politik i forhold til Norden samt en række svenske arbejder af F. F. Carlson, W. Carlsson, B. Boethius, Berggren, Rydfors, Y. Lorents, A. Stille, L. Carlbom, C. G. Weibull, Hammarström m. fl.; endelig talrige store kildepublikationer som Christian IV's Breve, Erslev's Aktstykker til Rigsraadets og Stændermodernes Historie, Becker's Samlinger, den svenske raadsprotokol, Axel Oxenstiernas breve og den store brandenburgske aktsamling til den store Kurfyrstes historie (»Urkunden und Actenstücke« etc.). Denne periode forelaa altsaa relativt fyldigt gennemarbejdet, og det kan da ogsaa siges, at Laursen her i det hele ikke har bragt saa meget nyt af større betydning frem. Der er dog ét omraade af dansk ydrepolitik, hvor han for denne tidsalders vedkommende som for tiden før og efter paa mange punkter har maattet arbejde paa uryddet bund og derfor efter omfattende arkivstudier har skabt fremstillinger af grundlæggende karakter. Det er forholdet til de gottorpske hertuger (hvor de eneste ældre arbejder, der bød noget videre ud over, hvad Fridericia gav, var Waitz's slesvig-holstenske historie og P. Lauridsens »Holsten-Gottorp og Kronen 1658«) samt forholdet mellem den danske krone og Hertugdømmerne som helhed. Hvad han her har betydet, kan man bl. a. faa et indtryk af ved at gennemgaa kildehenvisningerne i værker som Hedemann-Heespen's »Die Herzogtümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit« og Andresen og Stephan's »Beiträge zur Geschichte der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung«. Der er dog ogsaa andre punkter indenfor denne tid, hvor han har kunnet bringe nyt frem. Det gælder f. ex. forhandlingerne mellem Danmark og England i 1640erne og 50erne, mellem Danmark og Spanien 1630, mellem Danmark og Brandenburg, mellem Danmark og Hamburg og til dels ogsaa mellem Danmark og Nederlandene, ikke mindst hvad told- og skibsmalingsspørgsmaalene angaar.

Stærkere spor sætter dog gennemgaaende hans plov i tiden før Lübeck- og tiden efter Københavnfreden. Det er ogsaa her først og fremmest i forhandlingerne vedrørende Gottorp og

Hertugdømmerne, at den kendes. Men disse er langt fra de eneste. Hvad der forelaa af større danske bidrag fra nyere tid til landets udenrigshistorie fra 1527, da Allen slap, og til 1629, da Fridericia begyndte, indskrænkede sig jo faktisk til Paludan-Müller's skildring af Grevefejden (med tilhørende aktstykker) og Mollerup's bøger om Livlands- og Estlandsstridighederne. Udefra kom hertil ganske vist en del: svenske arbejder bl. a. af Westling (Syvaarskrigen), Annerstedt (Sverige-Livland), Magnus (Finmarksspørgsmaalet, Pira (Danmark-Sverige 1593—1600), Hammarstrand og Schybergson (Sveriges indtræden i Trediveaarskrigen) og M. Weibull (Gustav Adolf og Christian IV. 1624—25), Daae's afhandling om Danmark og Lothringen, Ræstad's bøger om »Norges strømme« og »Norges høihedsret over Spitsbergen«, Waitz's »Lübeck unter Jürgen Wullenwever«, Altmayer's arbejder om Nederlandenes forhold til Norden (Rudolf Häpke's værker om Hansepolitiken i Norden 1531—44 forelaa først, da Laursen havde behandlet denne periode), Baasch's »Forschungen zur Hamburger Handelsgeschichte«, Blümcke's »Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges«, F. F. Martens' »La Russie et l'Angleterre«, Wiese's »Die Politik der Niederländer während des Kalmarkrieges«, Fleischfresser's »Die politische Stellung Hamburgs in der Zeit des 30-jährigen Krieges«, Opel's »Niedersächsisch-dänischer Krieg« og Grautoff's og Schweitzer's arbejder om Christian IV's politik overfor Lübeck — for at nævne noget af det vigtigste. Men hvad dansk politik angaar, maatte Laursen dog paa de fleste punkter støtte sig paa arkivalsk materiale. At ville fremdrage exemplar vilde føre for vidt. Baade m. h. t. forhandlingerne med Sverige, de tyske stater (indbefattet Hansestæderne), de nordtyske kapitler, hvor Christian IV søgte at faa sine sønner anbragt, Nederlandene, England, Frankrig, Polen og Rusland har han givet en fylde af nye oplysninger, hvis betydning kun fuldtud kan vurderes af de forskellige omraaders specialhistorikere.

Mere end paa noget ældre felt fremtræder imidlertid Laursen som nyrydningsmand for det afsnit af dansk ydrepolitiks hi-

storie, som omfatter de sidste 33 aar i hans værk, tiden 1661—93, og som optager de sidste 200 sider af bind V samt bindene VI—IX, d. v. s. omtrent halvdelen af hele værket. Her eksisterede jo nemlig forud for ham saa godt som ingen anden dansk behandling end den ganske vist smukke og kyndige, men meget summariske skildring, som Fridericia 1902 gav i 4. bd. af »Danmarks Riges Historie«, suppleret med Vaupell's, A. D. Jørgensen's og Fabricius' Griffenfeld-bøger, P. Lauridsen's »Slesvig og Kronen 1660—71«, Brasch's arbejder om prins Jørgen og Molesworth, Tuxen's afhandling om overfaldet paa Hamborg 1686 samt Becker's samlinger og andre spredtvis trykte aktstykker og memoirer. Udefra kom bl. a. F. F. Carlson's værk om de pfalziske konger, der dog er meget skitsemaessigt formet, hvad ydrepolitiken angaar, Wimarson's bog om Sveriges tyske krig 1675—79, M. Weibull's afhandlinger om de svensk-franske forhandlinger 1672 og Lundeforhandlingerne 1679, M. Höjer's og Fåhræus' skildringer af svensk ydrepolitik 1676—82, Thyrén's »Den första väpnade neutraliteten«, Schoolcraft's »England and Denmark, 1660—1667«, Geffroy's »Recueil des instructions, Danemark« (der er ret mager), »Urkunden und Actenstücke« (der derimod er overmaade rigt givende) og en række værker om de nordtyske staters historie, deriblandt Pagés' »Le grand électeur et Louis XIV«. Det er naturligvis ogsaa her umuligt at vurdere de oftest meget sidestærke indledninger, der saa godt som alle fremtræder som selvstændige afhandlinger, hver for sig i enkelthederne. Men man bøjer sig i beundring for det enorme akt- og brevstof, som her er gennemgaaet og gennemarbejdet.

Tager man Laursens værk for sig til samlet bedømmelse, er det naturligt at stille det spørgsmaal: kan der alene paa grundlag af det skrives en videnskabeligt tilfredsstillende oversigt over Danmarks ydrepolitik 1523—1693? Svaret maa blive nej. En af aarsagerne hertil er, at Laursen, som han selv oplyser i fortalen til 1. bind, saa godt som alene har benyttet arkivmateriale i det danske Rigsarkiv og »har maattet se bort fra en udnyttelse af fremmede arkiver, da opgaven derved vilde blive aldeles uoverkommelig; kun i ganske enkelte tilfælde, hvor der forelaa

særlig grund dertil, har jeg søgt oplysninger i disse« (I, p. XIV). Men en skildring af en forhandling mellem repræsentanter for to eller flere stater, som kun hviler paa den ene parts relationer og akter, maa altid blive i større eller mindre grad ensidig, og man vil aldrig have fuld sikkerhed for, at alle enkeltheder er stillet i deres rette belysning. Rent eksempelvis kan anføres, at skildringen af Corfitz Ulfeldts forhandlinger i Haag og Amsterdam 1647, der resulterede i traktaten af 2. (12.) febr. d. a. om skibsmaalingen og trælasttolden i Norge, overvejende bygger paa Ulfeldts egen hovedrelation, »der med hensyn til selve forhandlingernes gang synes fuldt paalidelig« (IV, 533, n. 1). Ulfeldt fremtræder i denne relation som den overlegne forhandler, der opnaaede de for hans land gunstigst mulige vilkaar. I virkeligheden har Y. Lorents ret, naar han hævder, at den »endast med försiktighet kan begagnas. Den är mycket tendentiös, tydligen inriktad på förnekande eller bortförklarande af vissa egendomligheter i rikshofmästarens uppträdande, som väckte undran«. Dette fremgaar, naar den sammenholdes med den fra hollandsk side udarbejdede redegørelse (»Verbael vande respective conferentien« etc.), der gengives omtrent ordret hos Aitzema, og med breve fra den svenske resident Spierinck til hans regering. Det eneste fuldt paalidelige materiale er imidlertid, som af Johan Schreiner fremhævet, de referater, som er bevaret i de hollandske provinsial-stænders resolutioner (sml. Y. Lorents: Efter Brömsebrofreden, 1916 (aaret før Laursen publicerede det paagældende bind af traktatværket), 78, n. 1; Joh. Schreiner: Nederland og Norge 1625—1650, 1933, s. 103, n. 3). Et andet eksempel: Da Hannibal Sehested i juni—juli 1660 forhandlede i Stockholm om vederlaget for Bornholm, beskyldtes han af en svensk diplomat i København Sten Bielke for i sine relationer til den danske regering at fremstille de vanskeligheder, der mødte ham fra den svenske regerings side m. h. t. fastsættelsen af vederlaget paa de for Danmark mest favorable vilkaar, som betydeligt større, end de faktisk var. Laursens skildring hviler helt paa de sehestedske relationer og giver altsaa ingen hjælp til klaring af det rejste problem. Kun

den svenske raadsprotokol for 1660 (endnu utrykt) kan yde denne. Den viser for resten, at Sehesteds relationer er paa alle væsentlige punkter fuldt korrekte, og at det derfor var med god grund, at han gav Bielke en kraftig overhaling, da de to herrer senere mødtes i Malmø. Endnu et eksempel: Laursen indleder sin skildring af de sehestedske forhandlinger i Paris, som førte til afslutning af alliancetraktaten af 24. juli (3. aug.) 1663, med en kort omtale af den danske regerings overvejelser. Her fremstilles Sehested som hovedtalsmanden for en tilslutning til Vestmagterne »navnlig Frankrig«, og hans ambassade til Paris skildres som fremgaaet af hans initiativ (V, 486, sml. 390). Hovedstøtten herfor synes at være den kendsgerning, at Sehested blev ambassadens leder, og abbé Jean Paulmyer's efter Sehesteds død 1666 (paa grundlag af den afdøde statsmands udtalelser til ham) forfattede memoire til den franske regering, hvor det om Frederik III siges, at han »opiniatra contre tout son Conseil la proposition, que le dit Sr. Comte de Sehestett y fit de rechercher l'Alliance de France, depuis conclue en 1663« (Thyra Sehested: Hannibal Sehested II, 474). Nu fremgaar det imidlertid af et studium af alle herhenhørende akter i danske, svenske og engelske arkiver, at Sehesteds egentlige kongstanke var en politisk samvirken mellem Danmark, Sverige og England, baseret paa disse tre staters merkantile modsætningsforhold til Nederlandene. Hovedværdien af alliancen med Frankrig var at løse det gamle svensk-franske venskab og derved gøre den svenske regering mere »mør« for den nævnte sømagts-triplealliance. Der foreligger endvidere troværdige vidnesbyrd om, at Sehested i foraaet 1662 ikke var altfor glad ved at gaa til Paris med fare for at se sin indflydelse synke i København. At han overfor Paulmyer, især efter at Danmark 1666 havde sluttet sig til Frankrig-Holland og derved havde brudt med England-Sverige, gav sig udseende af altid at have været »franskvenlig«, er en sag for sig. Endelig er det en kendsgerning, at det første paaviselige skridt til en fransk-dansk tilnærmelse efter 1660 kom ude fra, dels i en opfordring fra dronning Sophia Amalias broder hertug Christian

Ludvig af Braunschweig-Lüneburg af 12. juni 1661 til Danmark om at tiltræde Rhinforbundet (Lindbæk: Aktstykker til Statskollegiets Historie I, 3, sml. 23), dels i et brev fra den franske udenrigsminister Lionne til den danske premierminister grev Christian Rantzau af 9. okt. 1661, hvori han betoner Ludvig XIV's ønske om at »lier vne bonne vnion et correspondance« med den danske konge. Koncepten til dette brev findes i Archives des affaires étrangères (Danemark, Supplément I, f. 115), den afsendte renskrift i grev Rantzaus privatarkiv i det danske Rigsarkiv, som Laursen ikke har benyttet. Helt udelukket er det vel næppe, at Sehested gennem sin ven, den franske gesandt i Norden Terlon, kan have øvet indflydelse paa Lionne's brev, men der er ikke fremdraget noget som helst bevis herfor. Her kan tilføjes, at den franske regering i sept. s. a. havde udarbejdet en instrux for Antoine de Courtin, der skulde afgaa til Østersøstaterne for at føre forhandlinger af handelspolitisk art, altsaa ogsaa var virksom for en merkantil forbindelse. De givne data viser, at en fuldt tilfredsstillende skildring af den sehestedske ambassades forhistorie ikke kan gives alene paa grundlag af selve ambassadeakterne og det direkte herhenhørende stof i det danske Rigsarkiv.

En anden og lige saa væsentlig aarsag til, at Laursens indledninger ikke kan bruges til enegrundlag for en oversigt som den nævnte, følger af deres specielle natur og formaal. De tilsigter jo blot at oplyse de afsluttede traktaters direkte forudsætninger og at skildre de forhandlinger, som — ganske vist ofte efter syv lange og syv brede, efter at være afbrudte og atter genoptagne en eller flere gange — førte til den paagældende traktat. Men alle de forhandlinger, som ikke førte til traktatafslutning, som afbrødes af krig eller af en leven videre, saa godt eller saa daarligt det gik, paa ældre traktaters basis, de blot strejfes eller omtales slet ikke. Man kunde her indvende, at de afgørende punkter i staternes mellemværende — ved siden af deres krige, som falder uden for traktatværkets ramme, indtil det tidspunkt, da der begyndte at forhandles om fred, men naturligvis ikke uden for en almindelig skildring af landenes

ydrepolitik — jo altid var de mellem dem sluttede traktater og deres bestemmelser. Dette kan til en vis grad have sin rigtighed, men derfor bliver det dog lige fuldt af største interesse at følge staternes forhold udadtil i de perioder, som hengik mellem traktaterne, belyse, hvorledes statsmændene paa begge sider bedømte dette forhold, hvilke problemer af diplomatisk og handelspolitisk art var fremme mellem de respektive regeringer, hvordan deres undersaatte kom ud af det med hinanden i handel og vandel, og hvilke udslag folkestemningerne gav sig paa dette omraade. Kun ved at medtage alt dette faar man mulighed for at tegne de lange linjer i en stats ydrepolitiske historie. Det kan med rette siges om Laursens store værk, at det savner saadanne linjer. Ikke mindst træder dette frem i det dansk-ydrepolitiske forhold, der, som allerede en gang fremhævet, var det vigtigste af alle i denne tid, nemlig det til Sverige. I sammenhæng hermed kan nævnes, at baade de danske og de fremmede statsmænd og deres individuelt udformede politiske opfattelser og tendenser træder for lidt frem hos Laursen. Kun ganske kort berøres Hannibal Sehesteds ønske om en nordisk politisk samvirken, for hvilken hans søstersøn Jens Juel gjorde sig til redskab som resident i Stockholm, og som siden optoges af Johan Gyllenstierna. Her er en linje, som kan følges ned til den af Juel 1693 afsluttede dansk-svenske traktat om fælles væbnet neutralitet og maaske tilbage til aarene før Sveriges indtræden i Trediveaarskrigen eller endnu længere tilbage, til Brömsebrotraktaten af 1541 — saaledes som Georg Landberg nys har gjort det i en større afhandling. Ingen skildrer af de nordiske staters ydre politik i 17. aarhundrede kan komme uden om denne linje, selvom det viste sig, at de vanskeligheder, som traadte i vejen for en »skandinavisme« af denne art, var for store til, at dens talsmænd kunde overvinde dem.

Ogsaa for andre stater end Sverige gælder det her fremhævede træk. Det kan til eksempel anføres, at Laursen — bortset fra de Sehestedske forhandlinger i Paris 1662—63 — næsten slet ikke berører det energiske arbejde, som den store Colbert

udfoldede for at faa etableret en af de respektive regeringer ledet samhandel mellem Frankrig og de nordiske stater. Der blev af Antoine de Courtin ført langvarige forhandlinger i København i 1660erne om en overenskomst, hvorved Danmark skulde forpligte sig til at give fransk salt monopol paa det dansk-norske marked. Overenskomsten kom af flere grunde ikke i stand, men kapitlet »Colbert og Danmark« er dog alligevel ikke uden betydning i skildringen af vor ydrepolitik.

Det valgte eksempel leder til en anden indvending mod traktatværket, betragtet under den opstillede synsvinkel. Det er udmærket at faa de om de forskellige danske handelstraktater og deres enkeltartikler førte forhandlinger udførligt belyst, saaledes som Laursen gør det. Men en samlet skildring af vor ydrepolitik kan ikke undvære en nærmere redegørelse for den danske regerings handelspolitik til forskellige tider og dens sammenhæng med de økonomiske realiteter. Her ligger et stort arbejde og venter paa fremtidige forskere. Først naar det er udført, lader ogsaa de andre sider af og motiver i ydrepolitiken sig stille i det rette lys. Mindes bør ogsaa om det nære samspil mellem ydrepolitiken og finans- og militærpolitiken. For den, som for Danmarks vedkommende vil udrede dette i 17. aarhundrede, suppleres Laursens værk i øvrigt af et par gode hjælpemidler, nemlig Carl S. Christiansens værk om den danske statshusholdning 1660—99 og K. C. Rockstroh's bog om den nationale danske hærs historie. Navnlig det førstnævnte er et monumentalt og overordentligt betydningsfuldt arbejde, der paa afgørende punkter bidrager til en nøjere forstaaelse af vore første enevoldskongers ydrepolitik. »Point d'argent, point de Suisses«, skrev Christoffer Gabel til Sehested i 1662, da talen var om afslutningen af den dansk-franske alliancetraktat. Det er et af de meget faa citater, hvormed Laursen har oplivet sin skildring, og det kunde sættes som devise for hele den subsidiepolitik, hvorved den danske regering i anden halvdel af 17. aarhundrede søgte »to make both ends meet«, og af hvilken den mest sønderlemmende kritik er givet af Hannibal Sehested.

Alt hvad der her er sagt, maa ikke opfattes som bebrej-

delser mod Laursen. Hans opgave var at forsyne sine traktater med historiske indledninger paa grundlag af trykt litteratur og det nærmestliggende danske arkivstof, ikke at skrive den danske ydrepolitiks historie. Men det er nødvendigt at klarlægge værkets begrænsning.

Mod indvendingen, at de enkelte statsmænd træder for lidt frem hos Laursen — hans værk har talrige navne, men egentlig ingen skikkelser — kan der til forsvar for ham hævdes, at han tilsigtede at belyse traktaternes og deres enkelte punkters tilkomst, ikke at give et politisk portrætgalleri. En traktat frembyder en ret tør læsning, og kommentarer til den bør maaske naturligt blive i stilen. Det maa dog siges, at baade Pribram og mange af de franske instruxudgivere har givet ypperlige politiske personkarakteristiker i deres indledninger. Og man gør næppe Laursen uret ved at mene, at han i nogen grad savnede evnen til at skildre mennesker og personligt farvede synspunkter, og at han af natur og opdragelse var en temmelig tør skribent. Ved opdragelse tænkes især paa de tusinder af aktregester, som han forfattede før og samtidig med, at han udgav traktatværkets ældre bind. Hans stil bærer ogsaa i dette hans hovedværk spor af regestforfatteren. Instruxer og ordrer, relationer og breve, traktatudkast og betænkninger refereres koncist og nøje, men med forsvindende lidt personligt stilpræg. For den, der kendte Laursen fra den mundtlige side — paa to eller tremandshaand, thi hvor flere var sammen, sad han efter min erfaring i regelen og tænkte sit — staar det dog, som om han, den vel tørre, men kvikke jyde, gav mindre af sig selv i sine traktatindledninger, end han havde kunnet, hvis han havde tilladt sig at slappe tøjljerne lidt og glemme de mange aars arkivslids aandelige spegningsproces. Man mindes samtaler med ham, under hvilke han — ofte i sin yndlingsstilling med det ene ben kastet over stolens armlæn — diskuterede længe og hyppigt livfuldt om mangehaande emner. Hans holdning overfor livets og historiens foreteelser, var nøgtern, ofte skeptisk, men ikke uden sym- og antipatier. Af aandspræg var han vesteuropæer, med stærke engelske og franske prædilektioner. Af

og til kunde der falde en bemærkning om en af de personer eller situationer, han beskæftigede sig med i traktatværket, som man kunde have ønsket optaget i dette — maaske dog en smule affilet. Det vilde have vundet i liv og læselighed derved.

Lad det blive tilgivet, at Laursen var personligt tilbageholdende i sit værk. Lidt vanskeligere er det at se igennem fingre med, at han jævnt — og især i de senere bind — kan falde svært langtrukken. Den gamle regestskriver havde som en følelse af, at man maatte have alle faser i en forhandling med, dristede sig i for ringe grad til at springe mindre væsentlige punkter over, til at samle en række detaljer i enkelte brede penselstrøg. Navnlig skildringen af de Gottorp vedrørende forhandlinger lider ikke sjældent af de heraf flydende, lidt søvndyssende skavanker. Og der maa hertil føjes, at det ikke altid er de for Danmarks Rige mest betydningsfulde forhandlinger, som har faaet det største sidetal. Altonaforliget 1689 var vel ikke uvigtigt, og Laursen giver en paa væsentlige punkter udtømmende redegørelse for dets forhistorie, men denne indlednings (værkets længste) 114 sider er for meget i forhold til længden paa en række andre indledninger. Det samme gælder — foruden de gottorpske — mange af indledningerne til fyrstelige ægteskabstraktater. Vistnok var det saadan, at Laursen, navnlig da alderen meldte sig, anstrængte sig til det yderste for at føre værket fremad saa hurtigt som muligt, og derfor tog sig for lidt tid til at trække sammen og skære bort. — Et rent typografisk forhold bidrager til at besværliggøre læsningen af de lange indledninger, nemlig det, at alle indledninger er trykt med kursiv. Det kan maaske nok se pynteligt ud og være overkommeligt, hvor indledningerne indskrænker sig til faa sider. Men at læse længere fremstillinger i kursiv er ikke rart.

Til slut igen et par tal. Som tidligere nævnt rummer Laursens traktatværk ca. 6200 sider i kvart, hvoraf ca. 2800 har en fremstillende karakter. De af ham forfattede 14 regestbind af »Kancelliets Brevbøger« tæller tilsammen 12 569 sider, hans bind »Kronens Skøder« 700 sider. Det bliver i alt ikke langt fra 20 000 sider, og saa er der endda set bort fra Laursens artikler

og mindre aktpublikationer. Det kunde have sin interesse at vide, hvilken anden dansk historiker siden Suhms dage der stikker den rekord.

Blandt udenlandske historikere er Laursen (et navn, der lader sig udtale saa fixt baade paa fransk og engelsk) allerede nu den danske historiker, der citeres oftest, og saaledes vil det efter al sandsynlighed vedblive at være langt frem i tiden. Hans navn skinner paa en mælkevej, der tæller navne som Leibniz, Rymer, Dumont, Martens blandt sine store stjærner. I dansk historieforskning har han paa en række punkter været en banebryder indenfor det felt af faget, der stræber at oplyse vort politiske forhold til de fremmede lande, at tegne landet som et led i det europæiske statssystem gennem skiftende tider. Det værk, han skabte med en saa exempelløs flid og omhu, vil i aarene, der kommer, være et uundværligt hjælpemiddel for de danske historikere, hvem ogsaa denne side af vor udvikling ligger paa sinde. Den lille sirlige herre med den skarpe og rappe hjærne og det ganske usnobbede sind, hvem vistnok alle, der lærte ham at kende, mindes med varme, er ikke længere. Men hvad staar der ikke efter ham?

Med et par andre jyder, folkemindeforskerne H. F. Feilberg og Evald Tang Kristensen, havde han, trods alle uligheder, det til fælles, som Jeppe Aakjær i sit digt til den første har kaldt »den skjønne lyst aa sammel nieg i trawer«. Og det falder heller ikke urimeligt at tillæmpe Aakjærs digt til den sidstnævnte paa Laurs Rasmus Laursen:

»De saa' jo, do gik ledt nær mud æ bund',
hwor all slags lig' hænger ve';
men det maatt' da vær' nø' vringelworn' hund',
der vild' gi' dæ stræger for de'.

Do sammelt i dyngi, kjanner og stror,
hwer fatte, øwersit mind'.
A sejer for mæ: Det war hwell', hwa' do gjord';
og Danmark ska' sej' dæ'æ sin'.«
